

Erfarenheter av övergången till euro

– en rapport från Expertgruppen
till Referensgruppen för svenska euroförberedelser

Finansdepartementet juni 2002

Hur gick det och varför? En sammanfattning

Den 1 januari 1999 infördes euron som gemensam valuta i elva EU-länder. Grekland blev det tolfte landet i valutaunionen i januari 2001. Efter en tre år lång övergångsperiod introducerades sedlar och mynt i euro den 1 januari 2002 och ett par månader senare var enbart euron lagligt betalningsmedel i de tolv länderna.

Introduktionen av sedlar och mynt

Introduktionen av sedlar och mynt i euro gick både bättre och snabbare än förväntat. Redan efter ett par veckor var euroområdet kontanthantering till största delen i euro. Efter ytterligare någon vecka utfördes nästan samtliga kontantbetalningar i euro. En stor del av kontantutbytet genomfördes i handeln som tack vare förhandsdistribution kunde ge växel i euro redan från nyårsdagen. Allmänheten fick också snabbt tillgång till euro via banker och uttagsautomater.

Även om introduktionen på ett övergripande plan förlöpte väl uppstod vissa mindre problem. Det stora trycket på värdetransportföretagen skapade störningar i samband med distribution av euro och indragning av nationella valutor. Banker och handeln fick lagringsproblem och det tog tid innan de nationella valutorna sorterades, räknades och krediterades på bankkonton. Flaskhalsar i distributionskedjan uppkom i de flesta länder och pågick i flera fall under hela sedel- och myntutbytesperioden. Indragningen av nationella mynt visade sig vara tidskrävande och fortfarande har en stor mängd mynt inte kommit tillbaka till centralbankerna.

Inför och under sedel- och myntutbytesperioden fanns en oro bland allmänheten för att priserna skulle höjas. Rapporter från konsumentorganisationer tyder på att det förekom prishöjningar inom vissa sektorer, exempelvis bland restauranger och caféer, kollektivtrafik och i kommunala tariffer. Den officiella statistiken tyder dock på att överenskommelserna om prisstabilitet generellt respekterades och att påverkan på den allmänna prisnivån var högst begränsad.

Inför introduktionen av sedlar och mynt fanns också en oro att vissa aktörer var sent ute i sina förberedelser. Många små och medelstora företag samt myndigheter på lokal nivå väntade t.ex. med förberedelserna till slutet av övergångsperioden. Utnyttjandet av myndigheternas euroservicé var också lägre än förväntat under övergångsperioden. Den förväntade successiva övergången till euron uteblev därmed i stora delar. Trots sena förberedelser rapporterades dock inga omfattande svårigheter, varken bland företag eller inom den offentliga sektorn.

Allmänhetens intresse för de nya sedlarna och mynten var en viktig faktor bakom den framgångsrika introduktionen. Omfattande uppmärksamhet i media bidrog sannolikt till en betydande nyfikenhet om hur pengarna såg ut. Detta fick som praktisk konsekvens att medborgarna skaffade sig euro och började använda dem i den dagliga handeln snabbare än beräknat. Det förefaller också som om man generellt hade overseende med de praktiska problem som ändå uppstod.

Förberedelser för introduktionen av euron

Den framgångsrika övergången skulle sannolikt inte ha varit möjlig utan ett omfattande och välkoordinerat förberedelsearbete. Förberedelserna, som i huvudsak var av nationell karaktär, pågick i varierande omfattning före och under den stegvisa övergången. De genomfördes på såväl lokal, regional, nationell som europeisk nivå

och i praktiken inom alla sektorer. I samband med sedel- och myntutbytet spelade myndigheter, centralbanker, affärsbanker, värdetransportföretag och detaljhandeln en särskilt stor roll. I de flesta länderna koordinerade finansministerierna arbetet, med deltagande av alla relevanta aktörer.

Arbetet präglades i stora delar av samverkan och samförstånd mellan alla sektorer i samhället. Konsumentorganisationer, näringslivsorganisationer, fackföreningar, banker, handel och offentlig sektor etc. deltog i det omfattande koordineringsarbete som genomfördes i varje euroland.

Inför starten av valutaunionen 1999 utfördes praktiska förberedelser framförallt inom den finansiella sektorn och bland storföretagen. Omräkningskurserna fördes in i IT-system och data konverterades. Förberedelser genomfördes också för att ECB:s verksamhet skulle kunna fungera från start. Dessutom utfördes även förberedelser bland de myndigheter som erbjöd service i euro redan från början av övergångsperioden.

Majoriteten av företagen utförde dock sina förberedelser under övergångsperioden. Förberedelserna omfattade bl.a. anpassningar av IT-system, priser, redovisning och fakturering.

Anpassningar av IT-system utgjorde även en stor del av den offentliga sektorns omställningsarbete. Inom den offentliga sektorn utfördes också ett betydande lagändringsarbete. Dessutom hade den offentliga sektorn en samordnande och stödjande roll för övergången i hela samhället.

Förberedelserna inför sedel- och myntutbytet i januari 2002 var omfattande. Eurosedlar och euromynt producerades och förhandsdistribuerades till banker, växlingskontor och handel. Bankerna konverterade bl.a. privatpersoners bankkonton och uttagsautomater ställdes om för att tillhandahålla eurosedlar redan från nyårsdagen. Strax före introduktionen fick även allmänheten tillgång till euromynt genom s.k. starter-kits.

Under övergångsperioden gavs omfattande information till både företag och allmänhet, vilket sannolikt var en central faktor för den framgångsrika övergången. I vissa fall var det dock svårt att hålla intresset för euron vid liv under hela övergångsperioden. Det visade sig också vara svårt att få allmänheten att tänka direkt i euro.

Varför gick övergången bra? 24 framgångsfaktorer

Nedan redovisas ett antal framgångsfaktorer som företrädare för myndigheter, organisationer och företag i euroländerna har ansett varit viktiga för deras egna förberedelse- och övergångsarbete. Det är emellertid viktigt att poängtera att en övergång måste anpassas till nationella förutsättningar och därför kan dessa faktorer inte göra anspråk på att vara generella recept för hur en övergång bör gå till. De ska snarare ses som tips och idéer för eventuella nya deltagande länder.

Framgångsfaktorerna har indelats i fem kategorier: organisation, information, lagstiftning, IT-system samt åtgärder inför och under sedel- och myntutbytesperioden.

A. Organisation

1. Nationell koordinering nödvändig men ansvar kvar på "lokal" nivå.

I alla euroländer koordinerades övergången på nationell nivå, vanligen från finansministerierna. En tidplan och milstolpar togs fram för det nationella övergångsarbetet. Det skedde bl.a. i form av nationella övergångsplaner, som togs fram inför starten av valutaunionen och som sedan uppdaterades under övergångsperioden. Ansvaret för genomförandet låg oftast kvar hos respektive organisation.

2. Ingen bästa organisation

Bortsett från vissa gemensamma grundläggande drag varierade det organisatoriska upplägget väsentligt mellan de olika euroländerna. Det visar att många olika modeller kan fungera och att det viktiga är att varje land söker en organisation utifrån de egna traditionerna och erfarenheterna.

3. Samverkan och samförstånd viktigt för en effektiv övergång

Eftersom övergången berörde hela samhället var samverkan och samförstånd en mycket viktig faktor för den lyckade övergången. Det gällde bl.a. mellan myndigheter, arbetsmarknadens parter, konsumentföreträdare samt organisationer som företrädde grupper med särskilda behov.

4. Frivilliga överenskommelser var en framgångsrik väg för att reglera övergången

I flera euroländer träffades frivilliga överenskommelser för att lösa olika frågeställningar och problem som uppstod. Frivilliga överenskommelser var ett effektivt sätt att samordna omställningsarbetet och att reglera frågor som berörde flera branscher eller sektorer.

5. Förberedelserna bör vara verksamhetsstyrda och kräver ett starkt stöd från högsta ledningen

Ett valutautbyte är en verksamhetsfråga som påverkar en rad olika funktioner och verksamheter i en organisation. Representanter från olika delar av organisationen var involverade i förberedelsearbetet. För att driva ett sådant förändringsarbete krävdes ofta ett starkt stöd från högsta ledningen, bl.a. i form av tidiga och entydiga strategiska beslut.

6. Stora organisationer – stora förberedelser, små organisationer – små förberedelser

Små och medelstora företag började allmänt sina förberedelser i ett mycket sent skede men upplevde ändå inga större problem. Stora företag och myndigheter ägnade årtal åt sina förberedelser. Detta understryker att ett valutautbyte påverkar organisationer mycket olika. Behovet av planering och förberedelser växer med storlek och komplexitet.

7. Börja förberedelserna i tid

Euroförberedelserna var i många fall ett tidskrävande arbete och det var angeläget att de påbörjades i god tid. Det var viktigt att det fanns tid för att inventera, analysera, genomföra tester och korrigera eventuella oförutsedda problem som uppstod. Det var också betydelsefullt att knyta upp eventuella konsulter i tid.

8. Följ upp förberedelsearbetet

För att säkerställa att tillräckliga förberedelser genomfördes i alla sektorer var det viktigt att arbetet följdes upp. På så sätt fanns det möjlighet att analysera var riskerna i omställningsarbetet var störst och var extra åtgärder för att påskynda arbetet behövde sättas in.

B. Information

9. Ge information vid rätt tidpunkt

Det visade sig angeläget att information till såväl allmänhet som företag gavs vid rätt tidpunkt – varken för sent eller för tidigt. Information till allmänheten tycks ha varit mest effektiv då den lämnades i nära anslutning till exempelvis sedel- och myntutbytesperioden. För företag och myndigheter var det nödvändigt att informera tidigt i övergångsprocessen eftersom dessa behövde genomföra tidskrävande förberedelser.

10. Samordna informationsinsatserna

Det var av central betydelse att den information som lämnades var korrekt och förankrad. Det visade sig vara svårt att ändra budskap i efterhand. Det var därför betydelsefullt att informationsinnehållet samordnades. Att minimera antalet avsändare och i vissa fall också grafiskt samordna de informationsinsatser som genomfördes tycks ha varit en bra modell för att skapa en framgångsrik informationskampanj.

11. Slå fast den viktigaste informationen, och håll fast vid den

I ett första skede gavs information om att sedel- och myntutbytesperioden skulle pågå maximalt sex månader. När perioden sedan kortades i alla länderna visade det sig svårt att nå ut med detta budskap. Det visar vikten av att inte behöva ändra på den centrala informationen under pågående process.

C. Lagstiftning

12. Påbörja lagändringsarbetet i tid

Det var av stor vikt att lagstiftningsarbetet påbörjades tidigt i omställningsarbetet. Inventering och förändringar i lagar, förordningar och föreskrifter som innehåller belopp visade sig i många fall vara en omfattande process. Även annan central lagstiftning, som krävdes för ett inträde i valutaunionen eller som reglerade övergången, var i många fall tidskrävande. Många organisationer, framförallt inom den offentliga och finansiella sektorn, var beroende av hur regelverket utformades för att kunna påbörja väsentliga delar av förberedelsearbetet.

D. IT-system

13. Gör noggranna inventeringar av system på ett tidigt stadium

Anpassningar av IT-system var en tidskrävande och omfattande uppgift. Det var av central betydelse att på ett tidigt stadium inventera vilka system som var kritiska för euroövergången och vilken påverkan de hade för verksamheten. Det var viktigt att inventeringen dels avsåg enskilda system, dels system som kommunicerar med andra interna och externa system.

14. Fatta strategiska beslut tidigt

Det var viktigt att strategiska beslut om IT-anpassningar fattades på ett tidigt stadium. På så sätt gavs tydlig vägledning till de aktörer som skulle genomföra omställningsarbetet. Det kunde t.ex. handla om att ge vägledning om hur historiska data skulle hanteras och om användningen av decimaler i IT-system.

15. Analysera risker och upprätta reservplaner

Det var i vissa fall bra att upprätta reservplaner om IT-anpassningarna inte skulle gå enligt plan. Det kunde t.ex. handla om vilka åtgärder som skulle vidtas om ett för verksamheten kritiskt system inte fungerade efter den slutliga konverteringen. I detta arbete låg också att analysera var riskerna var som störst och vilken påverkan eventuella störningar skulle få på verksamheten.

16. Genomför tester av IT-system och avsätt tillräckligt med tid

En mycket viktig del i anpassningen av IT-system var att genomföra tester inför den slutliga konverteringen. Testerna visade sig vara nödvändiga för att upptäcka oförutsedda problem. Det var viktigt att tillräckligt med tid avsattes för testperioden.

E. Åtgärder inför och under sedel- och myntutbytesperioden

17. Förhandsdistribution till banker, växlingskontor och handel påskyndar och förklarar utbytet

Tack vare förhandsdistribution av euro till banker, växlingskontor och handel fick allmänheten tillgång till den nya valutan från första bankdagen i januari. Förhandsdistributionen påskyndade utbytet av sedlar och mynt väsentligt. Tack vara förhandsdistributionen kunde också butikspersonalen lära sig att känna igen sedlarna och mynten i förväg.

18. Snabb anpassning av uttagsautomater underlättar utbytet

Den snabba anpassningen av uttagsautomater bidrog till att allmänheten snabbt fick tillgång till euro och att utbytet påskyndades. Den 1 januari hade 80 procent av uttagsautomaterna i euroområdet anpassats och redan efter 4 dagar levererade i stort sett samtliga uttagsautomater eurosedlar.

19. Handeln ger växel i euro från första utbytesdagen

En stor del av sedel- och myntutbytet skedde i handeln. Att handeln gav växel i euro redan den 1 januari var en viktig faktor för att utbytet skulle gå snabbt och smidigt.

20. Avsätt tillräckliga resurser för transporter och uppräknig

I efterhand kan det konstateras att resurser för transporter, uppräknig och sortering i många fall inte var tillräckliga. Det medförde också svårigheter i samband med lagring i handeln och på banker. Flaskhalsarna vid indragningen av de nationella valutorna bidrog i vissa fall också till en sen kreditering av bankernas och företagens konton.

21. Dubbel prismärkning bra för att bli medveten om eurons värde

Genom dubbel prismärkning inför och under sedel- och myntutbytet gavs allmänheten möjlighet att lära sig värdet av euron. Dessutom bidrog den dubbla prismärkningen sannolikt till att motverka prishöjningar.

22. Starter-kits väcker uppmärksamhet och intresse

Genom att sälja, eller dela ut, paket med euromynt till allmänheten strax innan introduktionen av sedlar och mynt skapades ett intresse för euron. Euromynten var därmed redan kända av allmänheten vid tidpunkten för introduktionen.

23. Praktiska hjälpmedel underlättar övergången

Alla länder tog fram praktiska hjälpmedel för att underlätta övergången. Bland annat distribuerades "eurokonverterare", omräkningstabeller och olika typer av informationsmaterial. Praktiska hjälpmedel togs dels fram till företag och den breda allmänheten, dels till grupper med särskilda behov.

24. Utbilda personal som ska hantera dubbla valutor

Ett sätt att underlätta den dubbla valutahanteringen och minska köer i handeln var att utbilda kassapersonal. Utbildning gav exempelvis kunskaper om eurons värde, säkerhetsdetaljer och hur parallella valutor skulle hanteras.

Innehållsförteckning

Hur gick det och varför? En sammanfattning	3
1. Inledning	11
1.1 Bakgrund	11
1.2 Rapportens syfte och avgränsningar	11
1.3 Arbetet med rapporten	12
1.4 Rapportens disposition	12
2. Euroövergångens olika steg	14
2.1 Tiden före starten av valutaunionen	14
2.2 Övergångsperioden	15
2.3 Sedel- och myntutbytesperioden	16
2.4 Slutlig övergång till euro vid ett årsskifte	16
2.5 Slutsatser och lärdomar av övergångens olika steg	17
3. Regelverket för euroövergången	19
3.1 Förordningar och rekommendationer från EU	19
3.2 Nationell lagstiftning	20
3.3 Frivilliga överenskommelser	21
3.4 Slutsatser och lärdomar av regelverket för euroövergången	21
4. Organiseringen av euroövergången	22
4.1 Nationell samordning	22
4.2 Centralisering eller decentralisering	24
4.3 Centralbankernas roll	25
4.4 Reservplaner	25
4.5 Slutsatser och lärdomar av organiseringen av euroövergången	25
5. Förberedelserna och övergången i den finansiella sektorn	27
5.1 Centralbankernas planering och interna organisation	27
5.2 Produktion av sedlar och mynt	28
5.3 Distribution av sedlar och mynt i euro	29
5.4 Indragning av de nationella valutorna	32
5.5 Anpassning av IT-system	33
5.6 Konvertering av bankkonton	34
5.7 Anpassningar av uttagsautomater och kortterminaler	35
5.8 Utbyte av checkböcker och giroblanketter	36
5.9 Utbildning och information	36
5.10 Utvecklingen av penningmängden	36
5.11 Brottslighet relaterad till eurointroduktionen	37
5.12 Slutsatser och lärdomar av övergången i den finansiella sektorn	37
6. Förberedelserna och övergången bland företagen	39
6.1 En smidig och odramatisk övergång	39
6.2 Företagens förberedelser	40
6.3 Litet utnyttjande av full euro-option	44
6.4 Slutsatser och lärdomar av övergången bland företagen	44
7. Förberedelserna och övergången i handeln	45
7.1 Sedel- och myntutbytesperioden	45

7.2 Förberedelser	47
7.3 Euroövergången och priserna	50
7.4 Slutsatser och lärdomar av övergången i handeln	52
8. Förberedelserna och övergången i den offentliga sektorn	54
8.1 Planering och organisering av euroövergången	54
8.2 Det praktiska lagändringsarbetet	56
8.3 Principer för beloppshantering	57
8.4 Principer för historiska data	59
8.5 Service i euro under övergångsperioden	59
8.6 Anpassning av IT-system	60
8.7 Anpassning av blanketter	62
8.8 Ekonomistyrning	63
8.9 Information och utbildning	64
8.10 Resurser	65
8.11 Slutsatser och lärdomar av övergången i den offentliga sektorn	65
9. Informationsinsatser om euron	67
9.1 Informationsaktiviteter	67
9.2 Stöd till grupper med särskilda behov	72
9.3 Allmänhetens kunskaper om eurointroduktionen	74
9.4 Slutsatser och lärdomar av informationsarbetet	76
Bilaga 1 Ordlista	78
Bilaga 2 Webbsidor om euron	79

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Den 1 januari 2002 introducerades sedlar och mynt i euro i tolv av EU:s 15 medlemsstater.¹ Under en sedel- och myntutbytesperiod upp till två månader cirkulerade euron parallellt med de nationella valutorna. Sedan den 1 mars 2002 gäller enbart euro som lagligt betalningsmedel i euroområdet. Därmed är övergången till den gemensamma valutan fullt genomförd i dessa länder.

Det första steget i valutaunionen påbörjades redan 1999 i och med att de deltagande ländernas valutor oåterkalleligt låstes mot den gemensamma valutan euron och Europeiska centralbanken (ECB) övertog ansvaret för penningpolitiken i euroområdet.

Under en tre år lång övergångsperiod fortsatte de nationella valutorna att fungera som lagligt betalningsmedel och euron fanns enbart som elektronisk valuta.²

Införandet av euron i tolv av EU:s 15 medlemsstater var en genomgripande förändring som påverkade vardagen för över 300 miljoner människor. Valutautbytet berörde samtliga medborgare; ung som gammal, konsument som företagare, arbetstagare som arbetsgivare, oavsett bakgrund eller utbildning. För att klara en sådan stor omställning genomfördes omfattande och tidskrävande praktiska euroförberedelser i alla sektorer av samhället. Sedlar och mynt producerades och distribuerades, IT-system anpassades och företag bytte valuta för t.ex. fakturering och prissättning. Därutöver satsades stora resurser för att öka medvetenheten bland allmänheten om den nya valutan och de praktiska arrangemang som omgärdade introduktionen.

I likhet med Danmark och Storbritannien deltar inte Sverige i valutaunionen. Riksdagen har dock beslutat att praktiska förberedelser skall genomföras för att ha beredskap för ett eventuellt senare inträde.

1.2 Rapportens syfte och avgränsningar

För att underlätta ett framtida svenskt förberedelsearbete är det av central betydelse att inhämta erfarenheter från euroländernas förberedelse- och övergångsarbeten. Rapporten redovisar hur övergången till den gemensamma valutan i euroområdet gick och vilka förberedelser som vidtogs. Fokus ligger huvudsakligen på förberedelse- och övergångsarbetet i samband med sedel- och myntutbytet.

Konsekvenserna för ett svenskt förberedelsearbete och därmed möjligheterna att tillämpa euroländernas tillvägagångssätt berörs dock inte i denna rapport.

¹ Belgien, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Spanien, Tyskland och Österrike.

² Grekland deltog från 1 januari 2001 och hade således endast en ettårig övergångsperiod.

Rapporten behandlar de nationella praktiska förberedelserna. Det förhandlings- och förberedelsearbete som genomfördes på EU-nivå tas inte upp i denna rapport.

1.3 Arbetet med rapporten

Rapporten har tagits fram av Expertgruppen för svenska euroförberedelser. I Expertgruppen ingår EMU-expertter från organisationer från ett brett tvärsnitt av samhället.³ Organisationerna i Expertgruppen har bidragit till erfarenhetsinsamlingen och flera har också lämnat skriftliga bidrag som har inarbetats i rapporten.⁴

Som ett led i arbetet gav regeringen i november 2001 Statskontoret i uppdrag att samla in och analysera erfarenheter från euroländernas förberedelse- och övergångsarbete till euro inom den offentliga sektorn. Erfarenhetsinsamlandet koncentrerades till de för den offentliga sektorn viktiga områdena lagstiftning, beloppshantering, omställning av IT-system och euroservice (exempelvis möjligheten att göra skattebetalningar i euro) under övergångsperioden. Arbetet genomfördes, under Statskontorets ledning, av en arbetsgrupp med representanter från Ekonomistyrningsverket, Riksförsäkringsverket, Riksskatteverket, Tullverket och Svenska kommunförbundet. Arbetsgruppen bildades inom ramen för Samverkansgruppen, vilken har till uppgift att förbereda en eventuell övergång inom den offentliga sektorn. Representanter för arbetsgruppen och Finansdepartementet har i olika sammansättningar besökt Irland, Nederländerna, Finland, Belgien, Frankrike, Tyskland och Österrike för att på plats inhämta erfarenheter från övergången till euro i offentlig sektor.

Rapporten bygger också på ett underlag från Nutek/Euro Info Centre som av regeringen fick i uppdrag att kartlägga övergången bland små och medelstora företag i euroområdet.

Finansdepartementet gav därtill de svenska ambassaderna i euroområdet i uppdrag att rapportera hur introduktionen av sedlar och mynt gick i respektive land. Ambassaderna rapporterade till Finansdepartementet vid två tillfällen under år 2002.

Expertgruppen överlämnar rapporten till Referensgruppen för svenska euroförberedelser. I Referensgruppen ingår chefer från de organisationer som ingår i Expertgruppen och arbetet leds av finansministern. Slutrapporten har författats av Finansdepartementet, som också ansvarar för de bedömningar och slutsatser som redovisas.

1.4 Rapportens disposition

I kapitel 2 ges en övergripande bild av det stegvisa införande av euron som tillämpats. Kapitel 3 innehåller en beskrivning av det övergripande ramverket för introduktionen och i kapitel 4 redogörs för generella iakttagelser om hur de nationella förberedelserna organiserades i euroländerna. Kapitel 5 innehåller en beskrivning av övergången i den finansiella sektorn medan kapitel 6 behandlar företagens för-

³ Arbetsgivarverket, Företagarnas Riksorganisation, Landstingsförbundet, LO, LRF, Riksbanken, SACO, Statskontoret, Svenska kommunförbundet, Svensk Handel, Svenska Bankföreningen, Svenskt Näringsliv, Sveriges Konsumentråd, TCO.

⁴ Riksbanken, Svenska Bankföreningen, Statskontoret, Svenska kommunförbundet, och Svenskt Näringsliv.

beredelse- och övergångsarbete. I kapitel 7 redogörs för övergången i handeln. Kapitel 8 behandlar övergången i den offentliga sektorn och kapitel 9 belyser informationsinsatser till allmänhet och företag.

I bilaga 1 definieras särskilda termer som är vanligt förekommande i euroarbetet och som används i rapporten. Bilaga 2 innehåller tips på webbsidor om euron.

2. Euroövergångens olika steg

Introduktionen av euron inleddes med en treårig övergångsperiod, då euron existerade som elektronisk gemensam valuta, och slutfördes med en upp till två månader lång sedel- och myntutbytesperiod. Under och inför dessa perioder pågick omfattande förberedelser i berörda sektorer – inför införandet av euron som elektronisk valuta gällde det främst förberedelser inom den finansiella sektorn och bland vissa myndigheter och storföretag, och inför sedel- och myntutbytet förberedelser bland övriga företag, handel och allmänhet. Det blev inte någon omfattande successiv övergång under övergångsperioden. Företag och myndigheter valde i allmänhet att genomföra förberedelse- och övergångsarbetet under den senare delen av övergångsperioden. Erfarenheterna från euroländerna tyder på att man sannolikt skulle kunna ha planerat för både en kortare övergångsperiod och en kortare sedel- och myntutbytesperiod. Övergången vid ett årsskifte skapade inte några omfattande problem, även om trycket på banker och detaljhandel många gånger var stort.

Införandet av den gemensamma valutan skedde i praktiken gradvis. Förberedelse- och övergångsarbetet indelades i flera olika steg:

- *Före 1999:* Praktiska förberedelser pågick inom framförallt den finansiella sektorn och bland vissa myndigheter och storföretag.
- *1 januari, 1999 – 31 december, 2001:* I samband med starten av valutaunionen inleddes en treårig övergångsperiod. Omfattande praktiska förberedelser genomfördes i både den privata och offentliga sektorn. Ett undantag var dock av Grekland som inte gick med i valutaunionen förrän 2001 och därmed endast hade en ettårig övergångsperiod.
- *1 januari – 28 februari, 2002:* Under en period på upp till två månader cirkulerade de nationella valutorna parallellt med euron. Därefter gäller enbart euron som legalt betalningsmedel.

I detta kapitel beskrivs den stegvisa övergången. Bland annat diskuteras fördelar och nackdelar med den treåriga övergångsperioden och med att den slutliga övergången genomfördes vid ett årsskifte.

2.1 Tiden före starten av valutaunionen

I praktiken hade euroländerna flera år på sig att planera och genomföra förberedelser inför starten 1999, eftersom beslutet om att bilda valutaunionen hade fattats flera år tidigare. Det fanns visserligen en osäkerhet kring vilka länder som skulle delta och kring de fasta omräkningskurser som slutligen fastställdes först i samband med starten. Osäkerheten påverkade i viss mån möjligheterna att fullt ut genomföra förberedelser i god tid.

Inför starten av valutaunionen 1999 genomfördes omfattande praktiska förberedelser inom framförallt den finansiella sektorn och bland vissa myndigheter och storföretag. En rad tekniska och juridiska förberedelser utfördes för att ECB fullt ut skulle kunna bedriva sin verksamhet. Vid de nationella centralbankerna och

bland de privata finansiella aktörerna pågick anpassningar för att tillhandahålla finansiella tjänster i euro. Bland annat fördes de oåterkalleliga omräkningskurserna in i alla finansiella system. Värdepapper och andra tillgodohavanden räknades om för att penningpolitiska transaktioner, betalningar och värdepappershandel skulle kunna ske i euro efter årsskiftet 1998/1999. Bankerna genomförde anpassningar för att kunna hantera elektroniska betalningar och andra finansiella tjänster i euro. Att bankerna kunde genomföra betalningar i euro från den 1 januari 1999 var en förutsättning för att den påföljande övergångsperioden skulle kunna realiseras.

Vissa myndigheter genomförde omfattande förberedelser för att kunna erbjuda företag och allmänhet möjligheten att genomföra finansiella transaktioner i euro, s.k. full euro-option.

Förberedelserna före valutaunionens start innefattade också ett omfattande förhandlingsarbete på EU-nivå. Bland annat fastställdes de oåterkalleliga omräkningskurserna, hur omräkning praktiskt skulle genomföras och hur sedlar och mynt skulle utformas.

2.2 Övergångsperioden

I samband med starten av valutaunionen påbörjades en tre år lång övergångsperiod för alla euroländer utom Grekland. Under övergångsperioden erbjöds finansiella tjänster dels i euro, dels i nationell valuta. Eftersom sedlar och mynt i euro ännu inte hade introducerats genomfördes kontanta betalningar fortfarande med nationella sedlar och mynt. Den nationella valutan var emellertid endast ett annat uttryck för euron och valutakurserna var oåterkalleligt låsta mot euron.

Företagen kunde välja vid vilken tidpunkt under övergångsperioden som de ville gå över till att använda euro som basvaluta. Det fanns varken något tvång eller något förbud att använda euron, men under övergångsperioden fanns det i många fall en möjlighet för företag, och i vissa fall även för privatpersoner, att kommunicera med staten med euro. Företag i euroområdet hade t.ex. möjlighet att lämna deklARATIONER och betala skatter i euro från övergångsperiodens början.

Ett syfte med övergångsperioden var att skapa en successiv övergång till den nya valutan. Genom en stegvis övergång bland företag och myndigheter förväntades risken minska för flaskhalsar, t.ex. vad gäller IT-resurser och konsultinsatser, som skulle kunna uppstå vid övergångsperiodens slut.

Den successiva övergången uteblev dock i många fall. Många företag och myndigheter väntade med att byta valuta till i slutet av övergångsperioden. Det gällde inte minst små och medelstora företag och myndigheter på lokal nivå (se kapitel 6 och 8). En förklaring var att anpassningsarbetet inför millennieskiftet tog mycket IT-resurser i anspråk under 1999. IT-relaterade euroanpassningar kom därför i skymundan under en tid. En annan förklaring var att många företag tyckte att de hade relativt lång tid på sig till den 1 januari 2002 och väntade helt enkelt med förberedelser av det skälet.

Fördelarna med en successiv euroövergång under en längre period skall vägas mot de kostnader som är förknippade med en övergångsperiod. Banker och vissa myndigheter var tvungna att genomföra omfattande förberedelser för att kunna han-

tera dubbla valutor under övergångsperioden och den utökade servicen innebar också i många fall ett merarbete.

Det var också i vissa fall svårt att förklara för allmänhet och företag att euron var den gemensamma valutan samtidigt som de nationella valutorna fortfarande var legala betalningsmedel. Medvetenheten om i vilken utsträckning euron kunde användas var i vissa fall låg under övergångsperioden.⁵

Det visade sig också vara svårt att hålla intresset uppe för eurofrågan under en så lång tid. Det gällde både internt inom organisationer och bland allmänheten.

2.3 Sedel- och myntutbytesperioden

Efter övergångsperiodens slut påbörjades en sedel- och myntutbytesperiod där de nationella valutorna cirkulerade parallellt med eurosedlar och euromynt. Målet var att utbytet skulle ske så fort som möjligt för att minimera såväl bankernas och handelns kostnader som olägenheterna för allmänheten att hantera dubbla valutor.⁶

Utbytet genomfördes i praktiken på ett par veckor, även om det var mer tidskrävande att samla in de nationella valutorna till centralbankerna. En betydande del av de nationella mynten hade vid rapportens författande fortfarande inte kommit tillbaka.

Från början var det tänkt att sedel- och myntutbytesperioden skulle uppgå till max sex månader. Denna period kortades dock till mellan en och två månader. Bland företag och allmänhet fanns till en början en viss omedvetenhet om att perioden hade kortats, vilket gav upphov missförstånd. Några företag trodde exempelvis att de hade fram till juni 2002 på sig att genomföra förberedelser.

Under sedel- och myntutbytesperioden accepterade handeln dubbla valutor. Den dubbla valutahanteringen medförde vissa extra kostnader i form av investeringar i dubbla kassor, större lagerhållning av sedlar och mynt i butikerna samt i vissa fall en långsammare kassabetjäning. Även för bankerna innebar sedel- och myntutbytet extra påfrestningar till följd av ökad växling samt sortering och lagring av en större volym kontanter än normalt.

I efterhand kan det konstateras att den två månader långa sedel- och myntutbytesperiod som tillämpades i de flesta länderna sannolikt kunde ha varit kortare. Nederländerna hade t.ex. en betydligt kortare period med dubbla valutor (1-28 januari), vilket inte föranledde några problem. Liknande erfarenheter drogs från det irländska och det franska valutautbytet där den dubbla valutaperioden varade fram till den 9 respektive 17 februari, 2002.

2.4 Slutlig övergång till euro vid ett årsskifte

Introduktionen av sedlar och mynt skedde vid ett årsskifte. Åsikterna om när sedlar och mynt lämpligen borde ha introducerats skiljde sig emellertid åt mellan olika

⁵ Eurobarometer 52, "Europeans and the Euro", INRA (Europe), februari 2000.

Eurobarometer 54, "Europeans and the Euro". European Opinion Research Group EEIG, mars 2001.

⁶ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

sektorer och länder. För den offentliga sektorn ansågs ofta ett årsskifte vara mest lämpligt. Många IT-system är årsbundna och lagändringar träder normalt i kraft vid ett årsskifte. Ett valutautbyte vid en annan tidpunkt skulle, ur detta perspektiv, bli mer komplicerat att genomföra. Ett årsskifte ansågs också vara bra ur psykologisk och pedagogisk synvinkel – nytt år, ny valuta! Inom handeln och bland bankerna förespråkades i vissa fall en annan tidpunkt än ett årsskifte eftersom det normalt är ett mycket stort tryck på handel och banker runt jul och nyår. Sett ur sedel- och myntdistributionens synvinkel har bl.a. flera centralbanker inväntat att en annan tidpunkt, t.ex. mars eller oktober, hade varit att föredra, då den utelöpande sedelmängden är lägre än vid ett årsskifte.

2.5 Slutsatser och lärdomar av övergångens olika steg

Generellt tycks de omfattande förberedelserna ha kunnat genomföras som planerat och inom de givna förberedelseperioderna. Det gäller såväl inför starten av valutaunionen som under övergångsperioden och sedel- och myntutbytesperioden. I efterhand framstår det till och med som om väsentliga delar av förberedelserna skulle ha kunnat komprimeras i tiden, med bland annat en kortare övergångsperiod som följd. Det fanns också under en period förespråkare i euroområdet för att tidigarelägga sedel- och myntintroduktionen. Detta bedömdes dock aldrig vara ett realistiskt alternativ, givet att det är utomordentligt svårt att ändra på viktiga datum i ett övergångsscenario när det väl är fastlagt. Erfarenheterna visar också att en övergångsperiod kan vara svår att hantera och kommunicera. Även hur lång perioden är har betydelse för genomförandet. En sedel- och myntutbytesperiod är däremot nödvändig för det fysiska utbytet. Dess längd är dock avgörande för handelns och bankernas kostnader för den dubbla valutahanteringen.

Introduktionen av sedlar och mynt vid ett årsskifte tycks inte ha förorsakat några omfattande problem, även om trycket på banker och handel många gånger var stort.

Förutsättningarna för de länder som gick över till euro var annorlunda än vad som kommer att gälla för de länder som kommer att gå in i valutaunionen i framtiden. Det finns många erfarenheter att ta del av och välgrundade bedömningar av vilka problem som ett valutautbyte medför. Det betyder t.ex. att ledtiderna för de länder som kan komma att gå med i framtiden sannolikt kan förkortas.

För de länder som går med i valutaunionen i framtiden finns emellertid en del specifika utmaningar. Bland annat kommer euron redan att finnas i cirkulation och vara en välkänd valuta. Det underlättar å ena sidan en introduktion, bl.a. ur informationssynpunkt. Å andra sidan skulle tillämpandet av en övergångsperiod, där euron inte är legalt betalningsmedel, kunna bli förvirrande för allmänheten om euron på frivillig basis skulle sättas i cirkulation parallellt med den nationella valutan.

Av erfarenheterna från den stegvisa övergången i euroområdet kan följande lärdomar dras:

- Det blev inte någon omfattande successiv övergång under övergångsperioden. Det stora flertalet företag och myndigheter valde att genomföra förberedelse- och övergångsarbetet under den senare delen av övergångsperioden. Övergångsperioden skulle sannolikt kunna ha varit kortare om man hade planerat för detta från början.

- Utbytet av sedlar och mynt gick på ett par veckor. Sedel- och myntutbytesperioden skulle sannolikt kunna ha varit kortare än de två månader som tillämpades i de flesta euroländerna.
- Genom att under hand ändra sedel- och myntutbytesperiodens längd skapades missförstånd bland företag och allmänhet. Det är viktigt att betydande förändringar i ett övergångsscenario undviks när de väl är fastlagda.

3. Regelverket för euroövergången

Regler och riktlinjer för euroövergången utarbetades både på gemensam och på nationell nivå. Förordningar och rekommendationer på EU-nivå gällde bl.a. regler för omräkning samt principen om kontraktskontinuitet. ECB utfärdade ett antal riktlinjer om beslut som satte ramarna för sedel- och myntproduktionen och distributionen. Nationella lagar och riktlinjer kompletterade med bl.a. regler för den nationella centralbanken och tidplan för sedel- och myntutbytesperioden. I vissa länder var den nationella lagstiftningen omfattande, medan man i andra lade fokus på frivilliga överenskommelser mellan olika parter i samhället. Ett flertal överenskommelser slöts på såväl gemensam som nationell nivå för att samordna övergången inom exempelvis handeln.

I det här kapitlet beskrivs regelverket för eurointroduktionen. Inledningsvis presenteras de förordningar och rekommendationer som beslutades på EU-nivå. Därefter ges en övergripande beskrivning av nationell lagstiftning. Avslutningsvis ges exempel på frivilliga överenskommelser som slöts mellan eller inom olika branscher och sektorer.

3.1 Förordningar och rekommendationer från EU

Det praktiska euroarbetet utgick huvudsakligen från den grundläggande lagstiftning för införandet av euron som återfinns i EG-fördraget och från förordningar från Europeiska unionens råd.

I rådets förordning nr 1103/97 fastslås främst kontraktskontinuiteten samt omräknings- och avrundningsregler. I rådets förordning nr 974/98 anges vilka medlemsländer som kom med i valutaunionen i den första omgången och att den gemensamma valutan fr.o.m. den 1 januari 1999 är euro. Där regleras dessutom förhållandet mellan euron och de nationella valutaenheterna under den treåriga övergångsperioden och utgivandet av sedlar och mynt. I rådets förordning nr 2866/98 fastställs de oåterkalleliga omräkningskurserna mellan euron och valutaenheterna i medlemsstaterna. Förordningar reglerar dessutom de tekniska specifikationerna för euromynt och åtgärder för att skydda euron mot förfalskningar.

Utdrag ur förordning (EG) nr 1103/97 om vissa bestämmelser i samband med införandet av euron

Artikel 3 - kontraktskontinuitet

Införandet av euron får inte leda till ändring av något villkor i ett rättsligt instrument eller leda till upphävande av eller befrielse från fullgörande av villkoren i något rättsligt instrument och får heller inte ge en part ensidig rätt att ändra ett rättsligt instrument eller bringa det att upphöra. Denna bestämmelser gäller förutsatt att parterna inte har avtalat något annat.

Artikel 4 – omräkning och regler för avrundning

1. Omräkningskurserna skall fastställas som en euro uttryckt i var och en av de nationella valutorna i de deltagande medlemsstaterna. De skall fastställas med sex signifikanta siffror.
2. Omräkningskurserna får inte avrundas eller avkortas vid omräkning.

3. Omräkningskurserna skall användas för omräkningar åt båda hållen mellan enheten euro och de nationella valutaenheterna. Inverterade kurser som härleds från omräkningskurserna får inte användas.

4. Penningbelopp som skall omräknas från en nationell valutaenhet till en annan skall först omräknas till ett belopp som uttrycks i enheten euro, vilket belopp får avrundas till inte mindre än tre decimaler och sedan skall omräknas till den andra nationella valutaenheten. Ingen annan beräkningsmetod får användas, såvida den inte ger samma resultat.

Artikel 5 – penningbelopp efter omräkning

Penningbelopp som skall betalas eller redovisas när en avrundning sker efter en omräkning till enheten euro enligt artikel 4 skall avrundas uppåt eller nedåt till närmaste cent. Penningbelopp som skall betalas eller redovisas och som omräknas till en nationell valutaenhet skall avrundas uppåt eller nedåt till närmaste underenhet eller, i avsaknad av underenheter, till närmaste enhet eller enligt nationell lagstiftning eller praxis till en multipel eller del av den nationella valutaenhetens enhet eller underenhet. Om tillämpningen av omräkningskursen ger ett resultat som ligger exakt mitt emellan skall beloppet avrundas uppåt.”

Som ett komplement till förordningarna gav EU-kommissionen ut rekommendationer och råd för euroländernas förberedelse- och övergångsarbete.⁷ Dessutom utfärdade ECB riktlinjer om beslut som reglerade sedel- och myntproduktionen och distributionen (se kapitel 5).

3.2 Nationell lagstiftning

Förordningarna täcker emellertid inte alla aspekter av valutautbytet. Nationell lagstiftning och praxis har kompletterat det gemensamma regelverket. På så sätt gavs varje land möjlighet att utforma regler, riktlinjer och rekommendationer som var anpassade efter nationella förutsättningar och traditioner. Medan vissa länder skapade en omfattande rättslig ram för övergången, lade andra tyngdpunkten på frivilliga överenskommelser.

Flera lagändringar var nödvändiga redan inför övergångsperioden. Det gällde t.ex. lagar som reglerar den nationella centralbankens självständiga ställning och det nationella sedelutgivningsmonopolet.

Som exempel på kompletterande nationell lagstiftning kan nämnas fyra centrala rättsakter som infördes på Irland 1998. Rättsakterna är Central Bank Act, Economic and Monetary Union Act, Finance Act och Social Welfare Act. Central Bank Act säkerställer att lagstiftningen rörande centralbanken står i överensstämmelse med fördraget och ECB-stadgan. I Economic and Monetary Union Act fastställdes bl.a. att euron är landets valuta, användningen av euron under övergångsperioden och design av de irländska euromynten. Lagen innehåller också regler om övergången och när den gamla valutan ska upphöra att gälla som legalt betalningsmedel. Finance Act och Social Welfare Act innehåller förändringar i skattelagstiftning respektive lagändringar på socialförsäkringsområdet.

⁷Se exempelvis Europeiska kommissionens rekommendation (2000/C 303/05), Europeiska centralbankens riktlinje (ECB 2000/6) eller Kommissionsmeddelandet Second Report on the Preparations for the Introduction of Euro Notes and Coins, oktober 2001.

Inför sedel- och myntutbytet den 1 januari 2002 genomfördes ändringar i lagar som innehöll beloppsuppgifter i nationell valuta. Några länder har dock kvar nationella belopp i vissa lagar med motiveringen att beloppen är ett uttryck för euro.

Det förekom också lagstiftning för att reglera specifika procedurer i samband med valutautbytet. Det gäller exempelvis hur länge sedlar och mynt i den nationella valutan skulle gälla som legalt betalningsmedel. Ett fåtal länder lagstiftade också om dubbel prismärkning före och under sedel- och myntutbytesperioden, medan andra löste detta genom frivilliga överenskommelser.

3.3 Frivilliga överenskommelser

Som ett komplement till nationell lagstiftning och i syfte att säkerställa en smidig och effektiv övergång träffades ofta frivilliga överenskommelser mellan olika parter i samhället. Dessa byggde i vissa fall på uppgörelser som träffats av motsvarande organisationer på europeisk nivå. I andra fall tillkom de på initiativ av, eller genom rekommendationer från, EU-institutioner, ministerier, myndigheter eller enskilda intresseorganisationer.

Överenskommelser träffades bl.a. för att underlätta övergången för allmänheten och för att reglera ansvars- och arbetsfördelning mellan de parter som var involverade i valutautbytet. Bland annat träffades uppgörelser mellan banker, detaljhandel och konsumentorganisationer om hur utbytet av sedlar och mynt praktiskt skulle gå till och vilken information som skulle ges till allmänheten. Överenskommelser slöts också i banksektorn för hur exempelvis konverteringar av bankkonton, utställande av checkar och vissa gränsöverskridande betalningar skulle ske. Genom dessa överenskommelser samordnades förberedelse- och övergångsarbetet, vilket sannolikt möjliggjorde ett effektivt valutautbyte.

3.4 Slutsatser och lärdomar av regelverket för euroövergången

Regelverket för euroövergången utarbetades både på gemensam nivå, bl.a. i form av regler och riktlinjer från EU-kommissionen och ECB, och på nationell nivå, i form av nationella lagar och regler. Även frivilliga överenskommelser spelade en viktig roll för att samordna olika aktörers intressen. Olika länder lade olika vikt på lagstiftning respektive frivilliga överenskommelser.

Av regelverket för euroövergången kan följande lärdomar dras:

- Det gemensamma regelverket för euroövergången hade inte ambitionen att vara heltäckande, utan kompletterande nationella lagar, riktlinjer eller överenskommelser var nödvändiga.
- Det var viktigt att tidigt i processen se över vad som täcktes av det gemensamma regelverket, och vad som behövdes regleras nationellt. Det var även en fördel att tidigt besluta i vilken utsträckning lagstiftning respektive frivilliga överenskommelser skulle användas.
- Frivilliga överenskommelser var en väl fungerande metod för att reglera frågor som berörde flera sektorer. Överenskommelser träffades bl.a. mellan handel och konsumentorganisationer.

4. Organiseringen av euroövergången

Förberedelse- och övergångsarbetet organiserades och genomfördes på nationell nivå även om det övervakades på europeisk nivå. Varje medlemsstat utformade arbetet efter sin specifika samhällsstruktur och kultur. Arbetet koordinerades företrädesvis av övergångskommittéer eller arbetsgrupper som representerade ett brett tvärsnitt av samhället. Grupperna leddes ofta av finansministerierna. Graden av decentralisering av arbetet varierade mellan euroländerna. De nationella centralbankerna hade i allmänhet en egen organisation för förberedelserna i den finansiella sektorn.

Även om arbetet till viss del övervakades och koordinerades av EKOFIN-rådet (EU-ländernas finansministrar), EU-kommissionen och ECB var det upp till varje land att praktiskt organisera och genomföra förberedelse- och omställningsarbetet. Varje land upprättade en egen organisatorisk struktur för euroarbetet, anpassad efter nationella behov. Vad som fungerat bra i ett land behöver inte nödvändigtvis vara lämpligt för ett annat.

För de länder som gick över till euro var ett angeläget arbete att se till att alla olika grupper i samhället blev involverade i arbetet och att alla problemområden belystes.

I det här kapitlet ges en översikt över hur euroarbetet organiserades nationellt. Inledningsvis beskrivs den organisatoriska struktur som valdes i länderna, och graden av centralisering av arbetet. Vidare beskrivs centralbankernas roll och, avslutningsvis, reservplaner för övergången.

4.1 Nationell samordning

Eftersom övergången påverkade hela samhället krävdes att det övergripande arbetet förankrades på hög politisk nivå. I nästan alla länder ansvarade finansministeriet för samordningen av euroarbetet. Finansministeriets uppgift var att säkerställa att samtliga sektorer genomförde tillräckliga förberedelser och att finna lösningar med bred acceptans. De nationella centralbankerna var också viktiga aktörer i koordineringsarbetet, framförallt inom den finansiella sektorn och i samband med utbytet av sedlar och mynt.

Finansministerierna knöt till sig olika referensgrupper, arbetsgrupper eller nationella övergångskommittéer för att säkerställa att alla som berördes blev involverade.

I dessa ingick bl.a. representanter för detaljhandeln, näringslivsorganisationer, centralbanken, affärsbanker, konsumentorganisationer, lokala och centrala myndigheter samt ministerier. De huvudsakliga uppgifterna var att:⁸

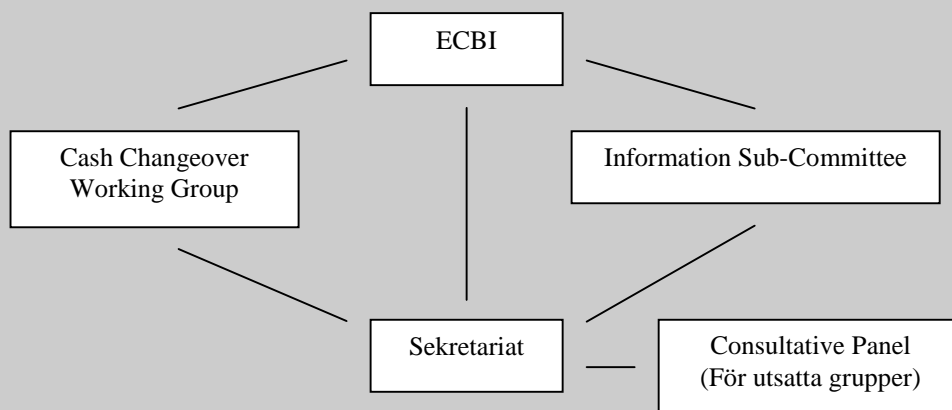
- Koordinera, genomföra och följa upp euroförberedelserna i hela ekonomin – i många fall genom specialiserade undergrupper
- Förbereda förändringar i nationell lagstiftning

⁸ Practical Issues Arising from the Euro. Bank of England, december 2001.

- Sprida information till allmänheten, lösa tekniska problem och ge råd
- Ge information om EMU och euron till den finansiella sektorn, näringslivet och allmänheten – både direkt och indirekt via enskilda organisationer.

Irland

På Irland bildades år 1998 en central myndighet som fick namnet Euro Change-over Board of Ireland (ECBI). Myndigheten ålades, under Finansdepartementet, två huvuduppgifter: dels att ansvara för övervakningen av det tekniska genomförandet av euron, dels att förse allmänheten med information. Som mest arbetade cirka 20 personer vid ECBI:s sekretariat, fördelat på tre enheter: offentlig sektor och lagstiftning; planering och övervakning samt information till allmänheten. Vid ECBI upprättades flera arbetsgrupper med representanter från företag, intresseorganisationer och myndigheter.

Andra aktörer som hade ett särskilt stort ansvar för de irländska förberedelserna var ForFás (The National Policy and Advisory Board for Enterprise), Office of the Director of Consumer Affairs (ODCA), Revenue Commissioner, Irish Business and Employers Confederation och Irish Bankers Federation samt arbetsgruppen inom offentlig sektor (SCOT).

Nederländerna

De nederländska euroförberedelserna hölls ihop av finansministeriet och ett nationellt forum. Det nationella forumet utgjordes av ett nätverk där representanter för konsumenter, detaljhandel, arbetsmarknadens parter, finansiell och offentlig sektor deltog. Syftet med nätverket var att utbyta information, utarbeta råd, principer och riktlinjer samt koordinera olika kampanjer. Det nationella forumet samlades fyra gånger per år, men arbetet bedrevs också i undergrupper, bl.a. en grupp för informationsfrågor. Ett nationellt scenario togs fram av det nationella forumet och var styrande för övergången.

Finland

Det finländska finansministeriet ansvarade för att organisera och koordinera euroförberedelserna i Finland. Arbetet påbörjades 1996 och under förberedelseperioden var två nationella övergångsplaner vägledande för förberedelse- och övergångsarbetet. Utöver den centrala koordineringen bildades sex arbetsgrupper med ett stort antal deltagare från olika sektorer i samhället. Dessa arbetsgrupper innefattade offentlig sektor, näringslivet, finansiell sektor, medborgarna, lagstiftning och information. Förberedelsearbetet karaktäriserades av en mycket decentraliserad organisation, med relativt få personer engagerade på central nivå.

4.2 Centralisering eller decentralisering

De nationella samordningsgrupperna hade en mer eller mindre aktiv roll i arbetet och fungerade som allt ifrån koordinerande och stödjande till styrande och uppföljande. Själva ansvaret för genomförandet låg normalt hos respektive aktör, dvs. hos varje ministerium, myndighet, kommun och företag.

I vissa länder, företrädesvis Belgien, Frankrike, Italien, Spanien och Portugal, var de nationella samordningsgrupperna involverade i de flesta delarna av förberedelsearbetet inför introduktionen. Förutom organisationen av själva valutautbytet och förberedelserna i den offentliga sektorn tog samordningsgrupperna en mer aktiv roll i omställningsarbetet inom övriga sektorer, exempelvis genom att förespråka en tidig konvertering av bankkonton och uppmuntra elektronisk betalning i euro i detaljhandeln.

På andra håll, främst i Tyskland, Nederländerna, Finland och Irland, valdes ett mer decentraliserat tillvägagångssätt. I dessa länder planerade de nationella samordningsgrupperna omställningen i den offentliga sektorn och själva valutautbytet, men överlät förberedelsearbetet inom andra områden åt de berörda aktörerna.⁹

Oavsett graden av decentralisering hade samtliga centrala samordningsgrupper en viktig roll i arbetet med att ta fram olika styrande och vägledande dokument. Samtliga länder tog fram en nationell övergångsplan i samverkan med ett antal offentliga och privata aktörer.

Nationella övergångsplaner

Grunden för förberedelse- och övergångsarbetet utgjordes av nationella övergångsplaner. De första övergångsplanerna togs fram inför eurons införande som elektronisk valuta 1999. Planerna uppdaterades sedan gradvis inför sedel- och myntutbytet. I vissa fall togs också separata planer fram som enbart innehöll information om hur utbytet av sedlar och mynt skulle gå till.

I övergångsplanerna definierades bl.a. regler, riktlinjer och överenskommelser för olika sektorer. Men framförallt innehöll planerna tidsangivelser för:

- När förhandsdistribution till banker och detaljhandel skulle påbörjas
- När starter-kits till allmänheten skulle börja säljas
- När konvertering av bankkonton skulle påbörjas
- Hur anpassningen av bankomater planerades
- När bankerna skulle hålla öppet
- Hur indragningen av den nationella valutan skulle genomföras

Den löpande styrningen av euroländernas förberedelsearbete från europeisk nivå var relativt liten. Förberedelsearbetet följdes dock upp vid gemensamma och regelbundna möten som hanterades av EU-kommissionen och ECB. Dessa möten utgjorde viktiga tillfällen för utbyten av erfarenheter mellan länderna och diskussion om gemensamma problem.

⁹ Practical Issues Arising from the Euro, Bank of England, december 2001.

4.3 Centralbankernas roll

Centralbankerna hade en stor samordnande roll i förberedelse- och övergångsarbetet i den finansiella sektorn. Inför eurons införande 1999 genomförde centralbankerna ett omfattande internt omställningsarbete och man hade också, tillsammans med ECB, en stödjande funktion för de finansiella instituten.

ECB och de nationella centralbankerna hade en aktiv roll i samband med produktion och distribution av sedlar och mynt vid den slutliga övergången vid årsskiftet 2001/2002. I vissa länder var centralbankens roll utpräglad och ledande (Belgien, Spanien och Frankrike), medan den i andra länder (t.ex. Tyskland, Finland och Irland) överlät mer av arbetet åt de finansiella institutionerna och främst spelade en övervakande och samordnande roll. Vid ECB tillsattes en kommitté (CashCo) för att planera, genomföra och övervaka utbytet.¹⁰

De nationella centralbankerna och ECB arbetade i olika utsträckning med informationskampanjer till allmänheten och den finansiella sektorn.

4.4 Reservplaner

Flera länder tog fram reservplaner för övergången till euro. I ett land utarbetades, utöver myndigheternas egna planer, uppemot 60 centrala reservplaner. De viktigaste reservplanerna var troligen de för utbytet av sedlar och mynt. Det kunde gälla säkerhetsfrågor, förseningar i distributionen till följd av t.ex. strejker eller väderförhållanden, men också om allmänheten skulle agera annorlunda än förutspått. Reservplaner fanns i vissa fall också för om viktiga IT-system skulle sluta att fungera.

I Nederländerna fanns en viss oro för att försäkringskassorna på lokal nivå inte skulle hinna bli klara med framförallt anpassningen av sina IT-system till årsskiftet. Finansministeriet tog fram ett "fall-back scenario" för de kassor som inte blev klara. Scenariot innebar att dessa kassor kunde göra utbetalningar i guilders även under januari 2002. Ministeriet fick till stånd en överenskommelse med bankerna som innebar att om de lokala myndigheterna skickade betalningar i guilders i början av 2002 skulle bankerna utföra dessa. Därigenom kunde man garantera att alla betalningar blev genomförda. Det visade sig att cirka 3-4 procent av betalningarna efter årsskiftet genomfördes i guilders.

4.5 Slutsatser och lärdomar av organiseringen av euroövergången

Övergången samordnades i de flesta länder av en nationell övergångskommitté, ofta under ledning av finansministeriet. Övergångskommittéerna tog bl.a. fram nationella övergångsplaner för införandet av euron, som blev centrala instrument både för samordning och information. I vissa länder var den centrala styrningen av förberedelse- och övergångsarbetet stark, medan man i andra valde ett mer decentraliserat förfarande.

Av erfarenheterna från organiseringen av övergången i euroområdet kan följande lärdomar dras:

¹⁰ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

- Det var viktigt att övergången samordnades centralt. Det skedde framförallt i nationella övergångskommittéer, vilka bl.a. utarbetade tidplaner och gemensamma riktlinjer för förberedelse- och övergångsarbetet.
- Ansvaret för genomförandet av det praktiska förberedelse- och övergångsarbetet var vanligtvis decentraliserat.
- En övergång berör hela samhället. Det var därför viktigt att alla sektorer och grupper involverades. I euroländerna skedde det bl.a. genom att olika grupper och sektorer fanns representerade i de nationella övergångskommittéerna.
- Det finns ingen optimal modell för hur förberedelse- och övergångsarbetet skall vara organiserat. Den modell som valdes i respektive land var anpassad efter landets struktur och hur man hade hanterat andra stora och sektorsöverskridande förändringsprojekt.
- Vissa länder tog fram reservplaner för att ha till hands ifall övergången inte skulle ha fungerat som planerat.

5. Förberedelserna och övergången i den finansiella sektorn

En viktig förklaring till den framgångsrika introduktionen av sedlar och mynt var de förberedelser som genomfördes i den finansiella sektorn. Tack vare en omfattande förhandsdistribution till banker och handel, kombinerat med en snabb anpassning av uttagsautomater, möjliggjordes en snabb spridning av den nya valutan. Indragningen av de nationella valutorna gick något långsammare, framförallt vad gäller mynten. De största problem som uppstod under sedel- och myntutbytet var förknippade med flaskhalsar vid transport, sortering, uppräknig och lagring av valutor.

Den finansiella sektorn – framförallt centralbankerna och affärsbankerna – hade en nyckelroll vid övergången till den gemensamma valutan. Att den finansiella sektorn kunde genomföra transaktioner i euro redan vid ingången av 1999 var en förutsättning för att euron skulle kunna introduceras och användas i elektronisk form i olika sektorer av samhället under övergångsperioden.

Dessutom spelade den finansiella sektorn en betydande roll i samband med den framgångsrika introduktionen av sedlar och mynt. Förberedelserna för detta handlade bland annat om att producera och distribuera euron samt att säkerställa att de nationella valutorna drogs tillbaka. Ett annat exempel på en omfattande arbetsuppgift var konverteringen av företags och privatpersoners bankkonton som pågick fram t.o.m. årsskiftet 2001/2002. Även bland t.ex. försäkringsbolag genomfördes stora anpassningar.

I detta kapitel redogörs inledningsvis för förberedelserna och genomförandet av själva utbytet av sedlar och mynt. Därefter ges en överblick av den finansiella sektorns anpassningar av IT-system samt bankernas omställningar av uttagsautomater och kortterminaler. Utvecklingen av penningmängden i samband med valutautbytet och brottslighet relaterad till övergången berörs kortfattat i slutet av kapitlet.

5.1 Centralbankernas planering och interna organisation

Sedel- och myntutbytets organisation och uppläggning var huvudsakligen en nationell angelägenhet. ECB samordnade emellertid proceduren genom gemensamma regler och riktlinjer, t.ex. om förhandstilldelning av eurosedlar och euromynt. Utformningen av de praktiska detaljerna för utbytet ansvarade dock centralbanken i respektive land för.

För att underlätta eurointroduktionen valde många av de berörda länderna att inte göra några större förändringar i den befintliga kontanthanteringsstrukturen. Planeringen baserades på att kontanthanteringskedjan skulle fungera som normalt, fast med större volymer att hantera än normalt. Detta fungerade i huvudsak väl, även om det i vissa fall behövdes extraordinära lösningar för att få utbytet att löpa smidigt. Framför allt var det ifråga om mynten som de vanliga rutinerna frångicks till följd av de stora volymerna.

Inom centralbankerna sattes projektgrupper upp med medlemmar från framförallt betalningsmedelssidan, och ett nära samarbete inleddes med övriga aktörer i kontanthanteringskedjan såsom banker, post, handel, växlingskontor och värdetrans-

portörer. Dessa projektgrupper knöts till de övergripande organisationer som funnits på regeringsnivå. Centralbankerna har också haft kommittéerna och dess undergrupper vid ECB som forum för att diskutera utbytet och finna lösningar.

5.2 Produktion av sedlar och mynt

5.2.1 Organisation och regelverk

Produktionen av eurosedlar baserades på ett ECB-beslut som togs i juni 1998.¹¹ Där sades att produktionen skulle ske decentraliserat, dvs. varje land fick ansvara för tillverkningen av det egna behovet av sedlar och mynt. Således inbjöds inte till något större produktionssamarbete i det skedet, utan endast ett fåtal bilaterala avtal slöts. De nationella centralbankerna fick själva avgöra vilka volymer som skulle produceras, såväl för själva introduktionen som för logistiska lager. Besluten skulle dock godkännas av ECB.¹² Under åren fram till själva utbytet reviderades dessa volymer ett antal gånger, och under 2001 ökades produktionen av lågvalörssedlar markant. ECB beslutade dessutom i mars 2001 att lägga upp ett reservlager ifall brist skulle uppstå någonstans i eurosystemet under övergången. Detta lager kom att utnyttjas i några fall. Det som är kvar av reservlagret kommer att läggas till det strategiska lager som byggs upp inom euroområdet.

Tillverkningsvolymerna av mynten handhas av ECB. Eftersom mynten har en nationell baksida har det varit svårare än vanligt att samarbeta myntverk emellan i produktionen av olika valörer. Alla länder ville naturligt nog ge ut mynt med egna baksidor redan från början och de flesta valde därför att själva producera alla myntvalörer.

Produktionen av nya sedlar och mynt innebar ett tidskrävande tillverknings- och testförfarande, vilket pågick under den treåriga övergångsperioden. Grekland, som gick med i valutaunionen först i januari 2001, fick en kortare tidsperiod för framställningen av sedlar och mynt. Där hade dock produktionen förberetts väl redan innan inträdet och kunde därmed starta så fort landet blev accepterat för medlemskap. Hjälp togs även av andra tryckerier och myntverk i euroområdet för tillverkning av vissa valörer. På så sätt kunde även Grekland tillgodose sitt behov av sedlar och mynt inför valutautbytet.

5.2.2 Beräknade och faktiska volymer

När produktionsplaneringen genomfördes i respektive land utgicks ifrån vilka sedel- och myntvalörer i den nationella valutan som användes mest frekvent, och översatte detta till euro. Denna ganska enkla tumregel visade sig dock i många länder inte ge en lämplig fördelning av sedlar och mynt. Det verkar helt enkelt som om allmänheten efterfrågar en annan sammansättning av valörer i euro än i de nationella valutorna. Detta behöver emellertid inte utgöra ett problem, utan kan korrigeras över tiden i kommande beställningar.

¹¹ ECB/1998/6

¹² ECB/1999/10, ECB/2000/17

Den totala volym sedlar och mynt som producerades inför introduktionen uppgick till närmare 15 miljarder sedlar och drygt 51 miljarder mynt¹³. Detta inkluderar såväl de sedlar och mynt som gått ut i cirkulation som ländernas logistiska lager. Dessa volymer har efterhand visat sig vara något i överkant, vilket minskar produktionsbehoven under det närmaste året. En speciell omständighet under sedel- och myntutbytesperioden var att en stor mängd lågvalörssedlar behövdes för att underlätta cirkulationen av euron och för att minska behovet av att ge tillbaka växelvolym i handeln. I efterhand har behovet avtagit och centralbankerna har fått tillbaka en stor del av de mindre sedlarna. I vissa länder gäller samma sak för mynten.

5.2.3 Svårigheter i produktionen

Den största svårigheten i produktionen var att alla sedlar och mynt skulle ha samma tekniska egenskaper oavsett var de var tillverkade. Det är viktigt för att sedlarna och mynten ska fungera i automater i hela euroområdet. Noggranna tekniska specifikationer slogs fast i ett tidigt skede och länderna fick göra investeringar i kvalitetskontrollutrustning för att inga sedlar och mynt som inte stämde överens med specifikationerna skulle ges ut.

Många länder hade problem med att hålla tillverkningen inom de tekniska specifikationerna, i synnerhet vad gäller mynten. Anledningen är att de nationella baksidorna har olika mönster och därmed även olika ledningsförmåga, vilket automater kan reagera på. Därför krävdes många och noggranna tester av mynten innan produktionen kunde starta. Myntproduktionen verkar dock i stort sett ha fungerat väl. Visserligen förekom det fall där felaktiga sedlar och mynt sattes i cirkulation, men det handlar om enstaka exemplar och på en övergripande nivå försumbara volymer. Det har även förekommit vissa problem med leveranser av material till sedlarna och mynten.

5.3 Distribution av sedlar och mynt i euro

5.3.1 Förhandsdistribution

Spridningen av eurosedlar och euromynt var väl förberedd i alla länder i euroområdet redan innan den 1 januari 2002. Banker, handeln och till viss del också allmänheten försågs med euro på förhand – om än vid olika tidpunkter och i olika utsträckning. Utan detta förarbete hade övergången blivit betydligt mer logistiskt komplicerad och tidskrävande. Förhandsdistributionen kan därmed anses ha varit avgörande för det lyckade utfallet.

Förhandsdistribution till bankerna

Distributionen av euro till bankerna inleddes den 1 september 2001. I vissa länder fick bankerna inledningsvis enbart mynt medan sedlarna distribuerades senare under hösten. I andra länder skedde distribution av såväl mynt som sedlar från start. Varje bank fick uppskatta behovet av sedlar och mynt och vilka valörer som önskades. Totalt sett förhandsdistribuerades 6 miljarder av de cirka 15 miljarder sedlar och 37,5 miljarder av de cirka 51 miljarder mynt som producerades inför utbytet.

¹³ Kommuniké från EU-kommissionen (IP/02/368) inför Europeiska rådets möte i Barcelona, 14-15 mars 2002.

För att kunna komma ifråga för förhandsdistribution måste bankerna ha tecknat avtal med respektive nationell centralbank i enlighet med riktlinjer från ECB.¹⁴ Bankerna var också tvungna att ställa säkerhet för det förhandsdistribuerade värdet och försäkra det mot skador och rån. Valutering av förhandsdistribuerad euro skedde efter en modell som tagits fram vid ECB.¹⁵ Enligt modellen debiterades bankernas konton vid centralbanken för den förhandsdistribuerade valutan med en tredjedel av summan vid tre olika tillfällen: 2 januari, 23 januari och 30 januari 2002.

Förhandsdistribution till detaljhandeln

Bankerna distribuerade euro vidare till handeln och andra tjänsteföretag. Detta skedde huvudsakligen i december 2001 och gällde främst mynt och sedlar i små valörer. Anledningen till att på förhand förse handeln med euro var dels att underlätta för de anställda att lära sig känna igen den nya valutan, dels att göra det möjligt att från första dagen ge växel i euro.

I genomsnitt distribuerades cirka 10 procent av värdet av de sedlar som bankerna mottog vid förhandsdistributionen från centralbankerna. Motsvarande andel för mynten var 22 procent (Se vidare avsnitt 7.2.2).¹⁶

Även vid förhandsdistribution från bankerna till handeln behövde ett avtal upprättas mellan företaget och banken,¹⁷ och försäkring måste finnas. Bankerna ställde säkerhet inte bara för de värden de själva hade i lager utan även för de som vidare-distribuerades. Företagen fick betala ränta på vidare-distribuerade medel från leveransdagen och därför var intresset stort för så sen leverans som möjligt, vilket ställde krav på transporter i slutet av december.

Förhandsdistribution till allmänheten

I mitten av december 2001 kunde allmänheten köpa förpackningar med mynt i den nya valutan. I de flesta länder såldes myntset till sitt nominella värde hos framförallt centralbanker, affärsbanker, postkontor och detaljhandlare. I Nederländerna delades de dock ut gratis till alla medborgare över sex års ålder. Förpackningarna innehöll mynt till ett värde av mellan 3,88 och 15,25 euro.

De två sista veckorna i december såldes cirka 150 miljoner myntset, till ett värde av 1,6 miljarder euro.¹⁸

Genom att allmänheten fick tillgång till euromynt strax före själva introduktionen den 1 januari 2002 blev euromynten snabbt kända. Förhandsförsäljningen skapade också ett stort intresse för den nya valutan. Däremot var de volymer som såldes före årsskiftet så pass små att förhandsförsäljningen inte var någon större del av själva kontantutbytet.

¹⁴ Europeiska centralbankens riktlinje av den 10 januari 2001 om antagande av vissa bestämmelser avseende utbytet av sedlar och mynt 2002 (ECB/2001/1).

¹⁵ ECB/2001/1

¹⁶ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

¹⁷ ECB/2001/1

¹⁸ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

5.3.2 Kanaler för att sätta euron i cirkulation

Från den 1 januari 2002 distribuerades den nya valutan i huvudsak genom tre kanaler: bankkontor och växlingskontor, uttagsautomater och detaljhandeln.

Banker och växlingskontor

I vanliga fall sker större delen av kontantförsörjningen via uttagsautomater och bara en mindre del lämnas ut till kunder på banker och växlingskontor. Vid införandet av sedlar och mynt i euro ökade bankbesöken. Många var nyfikna på den nya valutan och ville direkt efter årsskiftet växla sina tillgångar i den nationella valutan till euro. På bankkontoren förekom omfattande köbildning under framförallt de två första veckorna. I ett flertal länder höll bankerna öppet längre än vanligt för att klara av de ökade kundbesöken.

I enlighet med rekommendationer från EU-kommissionen hade bankerna i förväg avtalat att inväxling av de gamla valutorna skulle ske kostnadsfritt.¹⁹ Det förekom trots detta rapporter om att vissa banker tog ut växlingsavgifter.

Uttagsautomater

Normalt sett står uttagsautomater för cirka 70 procent av den totala volym sedlar som distribueras till konsumenterna i euroområdet. Vid införandet av sedlar och mynt i euro ökade visserligen den andel som lämnades ut via bankkontoren, men uttagsautomaterna spelade fortfarande en mycket viktig roll för att förse allmänheten med euro. Många banker var stängda den 1 januari. Allmänheten ville dock snabbt få tag i de nya kontanterna, helst redan på nyårsnatten. Därmed blev det ett stort tryck på uttagsautomaterna.

Omställningen av uttagsautomater gick relativt snabbt. Redan den 1 januari 2002 kunde euro tas ut i cirka 80 procent av uttagsautomaterna och efter den 4 januari lämnade i princip alla automater ut euro. Det förekom dock en 10-procentig nedgång i uttagsautomaternas funktionalitet under den första veckan i januari. Problemet härrörde bl.a. från att eurosedlarna fastnade i varandra i maskinerna och därför inte lämnades ut till kunden. Det förekom också tillfälliga stopp i automaterna i vissa länder p.g.a. överbelastning.

Vilka valörer som distribuerades i uttagsautomaterna varierade mellan länderna. I vissa länder laddades automaterna med sedlar i mindre valörer (i nationell valuta före årsskiftet och euro efter årsskiftet) för att underlätta växelsituationen i handeln. En nackdel med små valörer i automaterna var emellertid att automaterna tömdes alltför snabbt.

Ett problem som noterades i vissa länder var att det inte i förväg hade reglerats vilka valörer som skulle delas ut vid uttag av olika belopp. Exempelvis hade det varit bra om bankkunder vid ett uttag om 50 euro fått ett antal 5- och 10-eurosedlar för att öka cirkulationen av dessa, men nu fick de i många fall istället en 50-eurosedel. Detta satte press på handeln som fick växla större sedlar än planerat.

¹⁹ EU-kommissionens rekommendation den 23 april 1998 om bankavgifter för omräkning till euro (98/286/EG), samt EU-kommissionens rekommendation den 11 oktober 2000 om hur de ekonomiska aktörernas förberedelser inför övergången till euron kan underlättas (2000/C 303/05).

Detaljhandeln

En betydande del av valutaautbytet skedde i detaljhandeln. Detta gäller i synnerhet för länder där bankerna i relativt liten utsträckning ägnar sig åt kontanthantering (se vidare kapitel 7).

5.4 Indragning av de nationella valutorna

Parallellt med att euron introducerades skulle också tolv nationella valutor dras tillbaka till centralbankerna. Indragningen av nationella valutor visade sig ta längre tid än förväntat, inte minst vad gäller mynten. Efter drygt en månad hade i genomsnitt 75 procent av värdet av de sedlar, som var i cirkulation den 31 december 2001, lämnats in till euroländernas centralbanker. I slutet av februari hade dock endast 28 procent av värdet i nationella mynt returnerats till centralbankerna.²⁰ Vissa centralbanker uppskattar att upp till 5 procent av nationella sedlar och mellan 30-40 procent av mynten inte kommer att lämnas tillbaka.²¹

5.4.1 Åtgärder för att underlätta indragningen av valuta

I ett flertal länder vidtogs åtgärder för att dra in en del av den nationella valutan redan under hösten 2001, i syfte att minska arbetsbelastningen under sedel- och myntutbytesperioden. Detta gällde i första hand mynten, eftersom dessa är mer skrymmande än sedlarna och därför kräver mer transportresurser. Dessutom försökte centralbankerna undvika att ge ut nya nationella mynt under 2001. Resultatet av dessa åtgärder varierade mellan länderna.

Finlands Bank lanserade en indragningskampanj under andra halvan av 2001, men den gav ett tämligen svagt resultat. Även efter introduktionen av euron var mängden mynt i finska mark som kom in till centralbanken mindre än förväntat. I början av mars var andelen inkomna mynt t.ex. cirka 25 procent, att jämföras med prognostiserade 50 procent.

På Irland drevs en reaktiveringskampanj för mynt under 2001 för att få allmänheten att använda de mynt som fanns liggande hemma. Den irländska centralbanken hade även god hjälp av välgörenhetsorganisationer som samlade in och sorterade mynt i alla valutor.

I Nederländerna lanserade centralbanken, tillsammans med bankerna, "sparveckor" med start i mitten av oktober 2001. Under sparveckorna uppmanades allmänheten att sätta in sina sedlar och mynt i gulden på banken. Det gick över förväntan. Den utelöpande sedelmängden minskade markant och återströmningen av mynt var stor; cirka 680 miljoner mynt sattes in, vilket motsvarar ungefär en fjärdedel av de mynt som beräknades komma in totalt sett under övergången.

5.4.2 Inväxling på bankkontoren

Huvuddelen av transaktionerna på bankkontoren under sedel- och myntutbytesperioden rörde inväxling av nationell valuta. Bankernas regler för inväxling varie-

²⁰ Communication from the Commission to the European Council. Review of the Introduction of euro notes and coins. ECFIN/147/02-FR

²¹ Practical Issues Arising from the Euro, May 2002.

rade mellan euroländerna. I en knapp majoritet av länderna kunde kunderna växla in obegränsade belopp avgiftsfritt. Bankkontoren accepterade generellt att växla in högst 500 euro för icke-kunder.

De allra flesta bankkontor höll stängt på nyårsdagen. Den 2 januari, då bankkontoren öppnades för allmänheten, uppstod långa köer. Bankerna försökte lösa köproblemen genom att förlänga öppettiderna och kalla in extrapersonal. Dessutom fanns det på många bankkontor speciella diskar där nationell valuta kunde lämnas in direkt med uppräknings- och kreditering i efterhand.

5.4.3 Flaskhalsar i transporter, lagring och uppräknings

Ett av de största problemen i samband med sedel- och myntutbytet var de flaskhalsar som uppkom i samband med transporter, sortering, uppräknings- och lagringsutrymme. Trycket på värdetransportföretagen var stundtals mycket stort.

Den otillräckliga transportkapaciteten förde också med sig att indragen nationell valuta i högre utsträckning än planerat fick lagras hos banker och värdetransportföretag och i butiker. Detta skapade problem vad gäller lagringsutrymme och försäkringar.

De största störningarna uppkom då nationella valutor och euromynt samtidigt började strömma tillbaka till centralbankerna.²²

På flera håll ledde förseningarna till att centralbanken inte hann med att bokföra inkomna sedlar och mynt, vilket resulterade i försenad valuterings- och förlorade ränteintäkter för bankerna. Förseningar i uppräknings- och kreditering av konton gällde även företagskunder. Vissa banker övervägde att försöka lösa förseningarna genom att ta över uppräknings- och krediteringen i egen regi. Det visade sig dock i praktiken inte vara möjligt att ändra i de befintliga avtalen med de företag som skötte uppräknings- och sortering.

5.5 Anpassning av IT-system

Övergången till euro krävde stora anpassningar av den finansiella sektorns IT-system. Flera år före starten av valutaunionen inleddes de tekniska och praktiska förberedelserna och under det sista halvåret före 1999 gjordes omfattande tester av system och reservrutiner. Förberedelserna utfördes såväl av privata aktörer som av de nationella centralbankerna i samarbete med Europeiska monetära institutet och senare Europeiska centralbanken.

Eftersom omräkningskurserna mellan de nationella valutorna och euron inte fastställdes förrän omedelbart före starten av valutaunionen, kunde dock själva konverteringsarbetet inte utföras förrän under helgdagarna i samband med årsskiftet 1998/99. Konverteringen inleddes den 31 december 1998 då de fasta omräkningskurserna fastställdes och fortgick under fyra dagar fram till den 4 januari. Under denna period fördes de fasta omräkningskurserna in i alla system och värdepapper och andra tillgodohavanden konverterades till euro. Alla deltagarländers statsskulder räknades om till euro och obligations- och aktiehandeln i euroområdet övergick till euronoteringar.

²² Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

Bankerna fick inför övergången som minimikrav att kunna hantera elektroniska betalningar till kundkonton såväl i euro som i de nationella valutorna fr.o.m. den 1 januari 1999. Bankerna lämnade också i regel kontoutdrag till kunderna med båda valutorna angivna. För att effektivisera transaktioner i eurosystemet infördes ett gemensamt system för betalningar banker emellan (Target).

Bankernas omställningsarbete komplicerades av att banksystemet kännetecknas av många gränssnitt mellan såväl interna som externa system.

5.6 Konvertering av bankkonton

En viktig del i omställningsarbetet för bankerna i euroområdet var att planera konverteringen av kundernas bankkonton. Det var en stor mängd konton som skulle konverteras; antalet har uppskattats till cirka 1 miljard. Konverteringen ägde rum under perioden 1 juli – 31 december, 2001. Det vanligaste var att den genomfördes under sista kvartalet 2001.

Konverteringen av bankkonton skilde sig åt mellan länderna. I vissa länder försökte myndigheterna att samordna konverteringarna enligt en viss plan, medan man i andra länder valde ett mer decentraliserat förfarande och gav bankerna större frihet att besluta hur konverteringen skulle gå till. En viss övervakning av bankernas förberedelser skedde dock i alla länder av centralbank eller tillsynsmyndighet.

Det fanns flera alternativa metoder för konverteringen av bankkonton. En var att konvertera alla konton på en gång omedelbart inför sedel- och myntutbytet. Ett annat alternativ var att låta kunderna själva bestämma tidpunkten för konvertering. Denna lösning var dock förknippad med höga kostnader och planeringssvårigheter. Dessutom var kunderna ofta passiva i frågan, vilket innebar att detta alternativ i praktiken skulle likna alternativet med en samtidig konvertering av alla konton. En tredje metod var att låta bankerna besluta om tidpunkten för konvertering utifrån exempelvis kundgrupp och kontonummer.

På Irland tillämpades i huvudsak den förstnämnda metoden, med konvertering av alla bankkonton under den sista långhelgen i december. Bakgrunden till beslutet var att några specifika irländska förhållanden ansågs gynna en sen omställning. För det första var det fasta omräkningstalet mellan det irländska pundet och euron nära 1:1, vilket innebar att det var lätt att förväxla belopp i euro/irländska pund. Risken för förväxling antogs vara mindre om alla konton konverterades samtidigt samt om det skedde i nära anslutning till själva valutautbytet. För det andra antogs en sen och samtidig omställning underlätta informationen till kunderna. Bland annat krävdes inte kundernas legala medgivande. För det tredje är de irländska bankerna relativt små, vilket möjliggjorde en snabb omställning av kundernas konton.

I många länder ansågs det dock alltför riskfyllt att konvertera alla bankkonton på en gång och ett stegvis förfarande valdes därför. I vissa länder underlättade myndigheterna för bankerna att inleda konverteringen tidigt, exempelvis genom att stifta lagar som gav bankerna rätt att utan kundens explicita medgivande inleda konverteringen av bankkonton före 2002.

Konverteringen av bankkonton i en nederländsk bank karakteriserades av följande:

- Kunderna fick själva välja tidpunkt för konvertering
- För att underlätta för kunden ändrades inte konto- och avtalsnummer
- På kontoutdrag angavs beloppet både i gulden och euro på såväl transaktions- som saldonivå under 1999-2001
- Konverteringen av konton inleddes med den egna personalens konton den 1 maj 2001 (cirka 300 000 konton). Små och medelstora företags konton gjordes om fr.o.m. 1 september (cirka 750 000 konton), storföretagens konton konverterades fr.o.m. den 1 november och konvertering av privatkunders konton skedde varje natt under perioden 15 oktober – 15 november (cirka 11 miljoner konton). Återstående konton (150 000) konverterades den 28 december.

Beträffande företagskonton ansågs det lämpligt att anpassa konverteringen efter kundens önskemål. För företag som hade "elektroniska" länkar mellan det interna redovisningssystemet och banken var det speciellt viktigt att konverteringen till euro skedde på ett koordinerat och välplanerat sätt. Många av dessa företag hade för avsikt att fortsätta hantera interna konton i nationella valutor till slutet av 2001. Tidpunkten för konverteringen var därför mycket viktig och en för tidig konvertering av bankkontot kunde orsaka avstämningsproblem. Konverteringen av företagens konton genomfördes av ovanstående skäl ofta i slutet av 2001.

5.7 Anpassningar av uttagsautomater och kortterminaler

Alla företag som hanterade uttagsautomater och som behövde anpassa dem för att kunna hantera eurosedlar fick redan 1999 ett informationspaket med detaljerad information om bl.a. sedlarnas storlek, färg och säkerhetsdetaljer och under år 2000 organiserade ECB två tester tillsammans med tillverkarna. Det skedde även ett antal tester på nationell nivå. Arbetet med att ställa om uttagsautomater pågick i huvudsak under perioden juni – december 2001. Cirka 200 000 uttagsautomater anpassades. Anpassningarna innebar oftast förändringar i mjukvaruprogrammen, men ibland fick hela maskiner bytas ut.

I vissa länder är det vanligt med automater med fyra sedelfack, medan automaterna i andra länder i regel har två sedelfack. En fördel med fyra sedelfack var att två fack kunde laddas med eurosedlar i förväg. Därigenom kunde övergången till euro ske utan driftstopp genom att man vid midnatt den 31 december 2001 helt enkelt övergick till att använda de fack som var laddade med euro. En annan metod, som användes i områden med två uttagsautomater lokaliserade nära varandra, var att använda den ena, fylld med nationell valuta, före årsskiftet, och att sedan efter årsskiftet låta den andra, fylld med eurosedlar, träda i funktion.

Från och med 1999 var det möjligt i flertalet länder att göra betalningar i euro i kortterminaler hos detaljhandlare. Totalt anpassades cirka 4 miljoner kortterminaler. Enligt en rekommendation från EU-kommissionen uppmanades medlemsstaterna att se till att samtliga elektroniska terminaler skulle kunna hantera betalningar i euro fr.o.m. det tredje kvartalet 2001. I vissa länder ägs terminalerna av detaljhandlare, vilket medförde att det i dessa länder var svårare att samordna omställningsarbetet. I många länder blev terminalerna euroanpassade under hösten 2001. I andra länder skedde omställningen runt nyåret eller under januari.

5.8 Utbyte av checkböcker och giroblanketter

Inför sedel- och myntutbytet behövde bankerna ställa ut checkböcker, giroblanketter m.m. i euro istället för i den nationella valutan. Den europeiska bankföreningen rekommenderade bankerna att inte ställa ut checkar i nationell valuta efter december 2001. Bankerna rekommenderades också att tillhandahålla checkböcker i euro till företagskunder fr.o.m. juni 2001 och till privatkunder fr.o.m. september 2001.

5.9 Utbildning och information

Inför sedel- och myntutbytet spred ECB och centralbankerna information inom den finansiella sektorn och till allmänheten. ECB tog bl.a. fram ett utbildningspaket som fick en bred spridning inom banksektorn. Materialet behandlade framförallt sedlarnas utseende och säkerhetsdetaljer.

Bankernas information till kunderna gällde främst vilka bankprodukter som skulle förändras inför övergången till euro. På flera håll avsattes extra personal för att sprida information på bankkontoren. Information till kunderna spreds även via nyhetsbrev och i samband med kontoutdrag, och många banker hade eurotelefon-service. För företagskunder anordnades bl.a. seminarier om euron.

(För vidare läsning om informationsinsatser se kapitel 9.1)

5.10 Utvecklingen av penningmängden

I de flesta euroländer minskade värdet på utelöpande sedlar och mynt (M0) under månaderna innan kontantutbytet, vilket är en ovanlig utveckling. Normalt sett ökar mängden kontanter i cirkulation kraftigt i december som en följd av julhandeln och brukar nå årets högsta värde precis innan jul. Minskningen under hösten 2001 förklaras av att allmänheten började göra sig av med sina kontanter inför bytet av sedlar och mynt.

Minskningen var tydlig i Nederländerna där M0 sjönk med nära 40 procent under loppet av andra halvåret 2001. I huvudsak var det högvalörssedlar som stod för minskningen. Den nya låga nivån tros hålla i sig under ett flertal år framöver. Även i Finland minskade M0 med nära 15 procent mellan augusti och december 2001, medan man på Irland endast märkte en marginell minskning av sedelmängden. Inströmningen av sedlar och mynt till de nationella centralbankerna skedde såväl genom konsumtion som genom insättningar på bankkonton. Det sistnämnda ledde i Finland till en ökning av M1 (kontanter i cirkulation och allmänhetens checkkonton i banker) om cirka 12 procent.

Överlag förenklades utbytet av att den utelöpande mängden sedlar och mynt i euroländerna stadigt minskade från mitten av 2001 och fram till introduktionen av euron. Det gjorde helt enkelt att en mindre mängd sedlar och mynt behövde växlas in under sedel- och myntutbytesperioden.

5.11 Brottslighet relaterad till eurointroduktionen

5.11.1 Penningtvätt

Inför introduktionen av euron förutspåddes en ökning av antalet försök till penningtvätt. Det skulle framförallt avse svarta pengar som måste växlas in innan de nationella valutorna blev ogiltiga. Antalet fall av misstänkt penningtvätt ökade också markant i vissa länder före och under sedel- och myntutbytesperioden. Det fanns dock även länder där man inte märkte av någon ökning av mängden svarta pengar inför eurointroduktionen. Dessa skillnader kan bl.a. bero på att man hade fastställt olika nivåer för bankernas underrättelseskyldighet i de olika länderna.

5.11.2 Förfalskningar

Ett flertal fall av förfalskningar av såväl euro- som nationella sedlar konstaterades i samband med introduktionen. De förfalskade eurosedlarna var i huvudsak av amatörmässig karaktär och incidenterna bedömdes inte som allvarliga.

Antalet upptäckta förfalskningar av nationella sedlar och mynt var dock högre än normalt.²³

5.11.3 Övriga incidenter

Ett antal rån och stölder av euro förekom i samband med introduktionen av sedlar och mynt. I vissa fall rånades värdetransporter på euro redan under perioden före introduktionen. Generellt sett var antalet rån inte högre än normalt. På vissa håll sjönk frekvensen av rån, vilket kan bero på att omfattande säkerhetsåtgärder vidtogs i samband med sedel- och myntutbytet.

5.12 Slutsatser och lärdomar av övergången i den finansiella sektorn

Sammanfattningsvis gick övergången i den finansiella sektorn bra. Störningar uppstod visserligen i form av köbildning på bankkontor samt flaskhalsar i uppräknig och transport av sedlar och mynt, men sedel- och myntutbytet förlöpte trots detta i huvudsak smidigt.

En stor del av förberedelserna, i synnerhet IT-anpassningen, genomfördes inför starten av valutaunionen den 1 januari 1999. Det var en förutsättning för att euron skulle kunna användas i elektronisk form bland såväl företag som offentlig sektor under övergångsperioden. Den finansiella sektorn spelade emellertid också en stor roll vid sedel- och myntutbytet.

Av erfarenheterna från den finansiella sektorn i euroområdet kan man dra följande lärdomar:

- En övergång till euro berör stora delar av ett finansiellt institut. Arbetet underlättades om förberedelserna var verksamhetsstyrda och hade ett starkt stöd från den verkställande ledningen.
- Det var viktigt att inte underskatta ledtiderna, i synnerhet för IT-systemen. För bankerna krävdes ett omfattande arbete för att förbereda syste-

²³ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

men för att kunna erbjuda full "euro-service" den 1 januari 1999. Dessutom krävdes stora förberedelser i samband med införandet av sedlar och mynt.

- Förhandsdistributionen och den snabba anpassningen av uttagsautomater var avgörande faktorer för att snabbt sätta euron i cirkulation.
- Växelsituationen i handeln underlättades i vissa länder av att mindre sedelvalörer distribuerades i samband med sedel- och myntutbytet, bl.a. genom banker och i uttagsautomaterna. Det handlade både om att distribuera små sedelvalörer i den nationella valutan (före årsskiftet) och i euro.
- Förhandsdistribution var ett sätt att sprida valutatransporterna över tiden och därmed minska trycket på transportsektorn.
- I de flesta länder uppstod flaskhalsar i samband med transport, lagring, sortering och uppräknig. I efterhand kan det konstateras att mer transport- och lagringsresurser hade krävts för att undvika dessa flaskhalsar.
- Åtgärder som exempelvis "sparveckor" för att dra in nationell valuta redan innan sedel- och myntutbytesperioden, underlättade övergången i vissa länder.
- Det fanns olika tillvägagångssätt för att konvertera bankkonton. Konverteringen av privata bankkonton var omfattande men mindre komplex än konverteringen av företagskonton.

6. Förberedelserna och övergången bland företagen

Övergången berörde stora delar av företagens verksamhet. Ett omfattande förberedelsearbete krävdes för att anpassa bl.a. IT-system, redovisning och priser till euro. Trots att förberedelserna i flera mindre företag inleddes sent, gick omställningen generellt sett smidigt och odramatiskt tillväga och det är relativt få företag som rapporterar att omställningen har inneburit problem.

I detta kapitel beskrivs eurointroduktionen i näringslivet. Inledningsvis ges en allmän bild av övergången bland företagen, vilken följs av en genomgång av det förberedelsearbete som genomfördes. Övergången exemplifieras med exempel på hur ett större och ett mindre företag genomförde anpassningsarbetet.

6.1 En smidig och odramatisk övergång

Övergången bland företagen gick i stort sett odramatiskt och smidigt tillväga. De stora företagens förberedelser var i flera fall klara långt innan sedel- och myntutbytet. Enligt en undersökning gjord av Gallup på beställning av EU-kommissionen, hade även den största andelen små och medelstora företag ställt om till euro den 1 januari, 2002.²⁴ 15 procent av företagen i undersökningen upplevde dock vissa problem i samband med övergången. Svårigheter som angavs var framförallt omställningen av IT-system (36 procent), prissättning och prismärkning (25 procent) och fakturering (19 procent).

En undersökning utförd av FEE (Fédération des Experts Comptables Européens) av förberedelserna i 170 små och medelstora företag uppvisar liknande resultat. 94 procent av företagen upplevde att omställningen gick bra och att den huvudsakliga verksamheten fungerade i euro fr.o.m. den 1 januari 2002. I vissa fall uppstod svårigheter, bl.a. vid omställningen av IT-system.²⁵

Intrycket av en i huvudsak smidig övergång inom näringslivet styrks av en serie företagsintervjuer i Finland, Tyskland och Österrike som genomförts av Euro Info Centre/NUTEK.²⁶ Endast ett antal mindre problem noterades i form av felaktiga överföringar eller felberäkningar, men dessa kunde relativt enkelt korrigeras.

Även Svenskt Näringslivs undersökning av euroövergången i finländska företag tyder på att övergången gick väl. Praktiskt taget alla företag (95 procent) i under

²⁴ EU-kommissionens eurobarometer. Flash EFS 122, "SME and the euro". Gallup, februari 2002.

²⁵ FEE Fédération des Experts Comptables Européens – Report on the Initial results of the FEE survey on what happened to business on the changeover to the euro. <http://www.euro.fee.be/questionnaire/surveyresults.pdf>. Januari 2002.

²⁶ De små och medelstora företagens övergång till euro inom valutaunionen EMU, Nutek, 2002.

sökningen uppgav i januari 2002 att de varit mycket väl eller ganska väl förberedda inför övergången.²⁷

Sammantaget gick övergången bland företagen bättre än förväntat. Det hade förekommit förhandsspekulationer om att framförallt små och medelstora företag var dåligt förberedda och skulle drabbas av problem. I efterhand framstår dessa farhågor som överdrivna.

6.2 Företagens förberedelser

Förberedelsearbetet var många gånger omfattande och berörde stora delar av företagets verksamhet. Bland annat anpassades verksamheten inför ny lagstiftning, IT-system anpassades och aktiekapital, redovisning och priser justerades till euro.

Flera av de stora internationella koncernerna inledde sitt förberedelsearbete redan under 1996 och 1997. Många av dessa företag behandlade både euro- och år 2000-problematiken i ett och samma projekt och genomförde därigenom den huvudsakliga omställningen redan något år innan sedlar och mynt introducerades.

Många små och medelstora företag väntade dock med omställningsarbetet till slutet av övergångsperioden. I januari 2001 hade exempelvis endast hälften påbörjat (eller slutfört) arbetet med en handlingsplan för euroomställningen.²⁸ I juli/augusti samma år var motsvarande siffra 61 procent och endast 23 procent uppgav sig vara tillräckligt förberedda för euron. En femtedel av företagen trodde inte att de skulle kunna genomföra alla transaktioner i euro från den 1 januari 2002.²⁹ I oktober 2001 hade andelen företag som påbörjat arbetet med en handlingsplan för omställningen ökat till 72 procent, och 43 procent uppgav sig vara tillräckligt förberedda för euron. Andelen företag som inte trodde sig kunna verka i euro från start låg dock kvar runt 20 procent.³⁰

Trots detta tycks emellertid de flesta företag ha hunnit med tillräckliga förberedelser inför sedel- och myntutbytet. Ett sent och koncentrerat förberedelsearbete behöver inte nödvändigtvis ha givit ett sämre resultat, men kan ha genererat extra kostnader för företaget, bl.a. i form av konsultarvoden.

Omställningsarbetet i ett större företag

Nedanstående exempel beskriver omställningsarbetet i ett företag inom bilindustrin.

Antal anställda: 5 000

Omsättning: 1 360 miljoner euro.

Euroansvarig

Företagets ekonomichef utsågs till att vara ansvarig för euroomställningen. Genom att föra en dialog med de olika avdelningscheferna sammanställde den ansvarige instruktioner för vad som måste åtgärdas och hur det skulle ske. De anställda på

²⁷ Euroövergången i företagen, Svenskt Näringsliv, april 2002.

²⁸ Flash Eurobarometer 91, "SME:s and the Euro", januari 2001.

²⁹ Flash Eurobarometer 105, "SME:s and the Euro", juli/augusti 2001.

³⁰ Flash Eurobarometer 111, "SME:s and the Euro", oktober/november 2001.

företaget informerades kontinuerligt om dessa instruktioner i ett så kallat eurotelegram. Den ansvarige höll även i utbildning om euron internt på företaget.

Omställning av IT-systemen

Företaget arbetade steg för steg med omställningen av IT-systemen och varje delsystem ställdes om och testades separat. Eftersom omställningsarbetet kunde genomföras av de dataansvariga på företaget blev kostnaden relativt låg.

Omställning av redovisningen

Redan 1998 började ekonomichefen på uppdrag av ledningen att förbereda en övergång till årsskiftet 1998/1999. Orsaken till att man valde denna tidpunkt var dels att flertalet av företagets stora kunder hade för avsikt att ställa om till detta datum, dels att man ville försöka hantera europroblematiken tillsammans med "år 2000-problematiken". Man ville också vara ute i god tid innan det fysiska införandet av sedlar och mynt i euro ägde rum. Då företaget har räkenskapsår lika med kalenderår fungerade det bra att ställa om redovisningssystemen vid ett årsskifte. Alla system som inte var kopplade till någon form av kontantbetalning kunde ställas om i detta skede. En parallell redovisning i euro gjordes av bokslutet för att kunna föra över beloppen i euro till det nya året. För att personalen skulle vänja sig vid den nya valutan angavs även eurobeloppet på lönespecifikationen fr.o.m. den 1 januari 2000.

Sammantaget anser företaget att övergången skedde smärtfritt. Endast ett fåtal felaktiga överföringar skedde, i regel på grund av att vissa av företagets kunder ställde om valutan väldigt sent. Viktiga anledningar till att omställningsarbetet gick väl var troligtvis den tidiga starten av förberedelserna, samt det faktum att en tydlig projektledning definierades.

6.2.1 Anpassning av IT-system

Anpassningen av IT-systemen var en stor teknisk, och även en avgörande affärs-mässig, utmaning för företagen. De flesta program, filer, databaser och rapporter med hänvisningar till finansiell information behövde anpassas. Omställningen var bl.a. beroende av:

- Om applikationerna hade utvecklats internt eller av tredje part. Det kunde bli dyrt att anpassa produkter som utvecklats specifikt för företaget. För användare av applikationer som utvecklats av tredje part var det väsentligt att kontrollera om leverantören ifråga planerade att ge ut eurokompatibla versioner av sina programpaket och om relaterade kostnader redan omfattades av underhållsavtalen.
- Om programmen hade kapacitet för att arbeta med flera valutor.
- IT-systemens ålder.

I huvudsak tillämpades två alternativa metoder för omställningen av IT-systemen: gradvis omställning eller "allt på en gång". Fördelen med en samtidig omställning av systemen är att den kan bli billigare än ett gradvist förfarande. Metoden kräver dock noggranna förberedelser och medför större risker. Det gäller framförallt i stora företag med många olika system och gränssnitt. De flesta företag valde en gradvis omställning av IT-systemen.

I de större företagen verkar anpassningen av IT-systemen i stor utsträckning ha utförts av den egna IT-avdelningen medan de mindre företagen ofta anlidade ex-

terna konsulter. De mindre företag som redan innan övergången kunde hantera flera valutor i sina IT-system behövde inte göra några anpassningar utan behövde endast byta redovisningsvaluta.

Enligt en undersökning av finländska företag med minst tio anställda som Svenskt Näringsliv låtit genomföra, behövde runt 80 procent av företagen genomföra förändringar av IT-systemen med anledning av eurointroduktionen. Två av fem företag passade på att uppdatera IT-systemen i samband med omställningen till euro.³¹

Företagens omställning av IT-systemen tycks i stort sett ha förlöpt väl. Enstaka rapporter talar visserligen om tillfälliga avbrott, men inga omfattande eurorelaterade driftstopp av verksamheten i företagen verkar ha förekommit. Det bör dock påpekas att IT-anpassningen inte var helt genomförd vid årsskiftet. En av EU-kommissionens undersökningar visar att cirka 13 procent av företagen i slutet av januari 2002 ännu inte hade ställt om alla IT-system. Förseningarna var koncentrerade till de allra minsta företagen.³²

6.2.2 Redovisning

Konsekvenserna av sedel- och myntutbytet för företagets bokföring och redovisning kunde delas in i frågor som berörde den slutliga omräkningen av konton och finansiella balansposter, samt frågor som hade att göra med användandet av båda valutaenheterna under övergångsperioden.

De flesta företag utförde den tekniska omställningen av redovisningssystemen i samband med övergången till nytt räkenskapsår. Många valde att använda parallell redovisning i euro och den nationella valutan under en period innan valutautbytet för att enkelt kunna föra över rapporter i euro till det nya räkenskapsåret.

Många mindre företag har sin redovisning utlagd på redovisningsbyråer. För de företag som sköter den egna bokföringen var anpassade IT-system en förutsättning för en lyckad övergång. För mindre företag räckte det ofta att köpa färdiga euromoduler som finns att tillgå på marknaden.

6.2.3 Fakturering

Många företag angav under övergångsperioden totalbeloppen på fakturorna i dubbla valutor. Efter den 1 januari 2002 övergick de flesta till att endast ange beloppet i euro. Faktureringen i dubbla valutor orsakade i några fall felaktiga överföringar på grund av kundbetalningar i fel valuta.

6.2.4 Priser och marknadsföring

I samband med valutautbytet passade vissa företag på att göra en översyn av prisstrategier, prislister och marknadsföring. För företag som säljer produkter i flera länder gällde det att se över sina prisstrategier i syfte att förenkla prissättningen och att bättre anpassa priset till konkurrensituationen i respektive land. Det har också förekommit att förpackningar anpassats till "psykologiska priser" eller priser som efter avrundning upplevts som mer hanterbara.

³¹ Euroövergången i företagen, Svenskt Näringsliv, April 2002.

³² Kommissionens eurobarometer. EOS Gallup Europé, februari 2002.

6.2.5 Utbildning och information

Det var viktigt att de nyckelpersoner som skulle förbereda övergången fick all den information de behövde för att kunna utarbeta en övergångsstrategi. Personer som arbetade med ekonomi, redovisning och IT-system var också prioriterade målgrupper för information om euroövergången.

Det var också viktigt att tydligt och i god tid informera personalen om när lönerna skulle börja betalas ut i euro. Vissa företag angav beloppen på lönebeskedet i parallella valutor, både före och efter införandet av euron. Andra införde eurolön redan år 2001. Vid omräkning av lönebeloppet till euro justerades som regel avrundningen av lönebeloppet uppåt.

Omställningsarbetet i ett litet tillverkningsföretag

Företaget, som tillverkar knappar, exporterar över hela världen och importerar främst från Kina.

Antal anställda: 12

Omsättning: 1,5 miljoner euro

För det lilla knappföretaget innebar övergången inte några större problem. De områden som främst berördes av euron var IT-systemet och prissättningen. I företaget hade man redan ett IT-system som kunde ställas om till euro, vilket innebar att man vid övergången till ett nytt räkenskapsår den 1 augusti 2001 enkelt kunde gå över till euro i sin redovisning. Lönerna betalades dock inte ut i euro förrän efter den 1 januari 2002.

Omräkningen av priserna för det breda produktsortimentet – cirka 600 olika knappar – innebar emellertid ett betydande merarbete. Företaget valde att efter årsskiftet 2002 tillsvidare fortsätta med parallella prislistor i euro och i den gamla valutan.

6.2.6 Stöd från andra organisationer

I regel genomförde myndigheter, branschorganisationer och andra institutioner ett stort företagsinriktat informationsarbete. Ministerier och myndigheter organiserade arbetsgrupper som analyserade vilka förberedelser som var nödvändiga och tog dessutom fram informationsmaterial och praktiska hjälpmedel för att underlätta övergången bland företagen.

Det irländska näringslivets organisation (IBEC) var tillsammans med de statliga myndigheterna Forfás (The National Policy and Advisory Board) drivande i arbetet med euroövergången bland företagen. IBEC och Forfás hade både egna och gemensamma informationskampanjer riktade mot det irländska näringslivet. En särskild uppförandekod sattes upp för detaljhandeln. IBEC upprättade också en checklista över förberedelser för företagen. Forfás koncentrerade mycket resurser till de mindre företagen som inte hade egna europrojekt. Därutöver distribuerades foldrar och kalkylatorer till företagare i ett "europaket".

I syfte att sprida kunskap och best practice kring företagens förberedelser startades ett särskilt demonstrationsprojekt i orten Loughrea. Syftet var att företagare på hela Irland skulle kunna lära sig från erfarenheterna bland företagarna i

Loughrea. Totalt ingick 31 företag som fick särskilt stöd från bl.a. ECBI, Forfás och den lokala handelskammaren. Företagarna tog fram individuella övergångsplaner med syfte att vara redo för euron redan år 2000. Information om hur företagens förberedelser gick spreds på Internet och vid seminarier.

6.3 Litet utnyttjande av full euro-option

Under övergångsperioden erbjöd vissa centrala myndigheter full euro-option till företagen. Exempelvis kunde företagen välja om de ville betala in skatter och tullavgifter i euro eller i nationell valuta under övergångsperioden. Denna service skulle bidra till en successiv övergång inom näringslivet. Utnyttjandet av full euro-option blev dock lägre än beräknat.

På Irland trodde man exempelvis inför starten av valutaunionen att 20 procent av tulldeklarationerna skulle lämnas i euro under övergångsperioden. Det faktiska utfallet blev dock mindre: i januari 2000 uppgick andelen importdeklarationer i euro till 1 procent, medan motsvarande siffra för exportdeklarationerna låg på 3 procent. Först under hösten 2001 förändrades bilden, och andelen tulldeklarationer i euro var i oktober 30 procent.

I Finland deklarerade mindre än 4 procent av företagen i euro under 2000 och år 2001 redovisade drygt 5 procent av företagen sin moms i euro.

I Nederländerna lämnades cirka 2 procent av momsdeklarationerna i euro i juni 2001. Motsvarande siffra för tulldeklarationer var 10 procent.

(För vidare läsning om full euro-option, se avsnitt 8.5.1)

6.4 Slutsatser och lärdomar av övergången bland företagen

Sammanfattningsvis gick övergången bland företagen väl – detta trots att flera små och medelstora företag inledde förberedelsearbetet sent. De problem som uppstod gällde främst IT-system, prissättning och prismärkning samt fakturering. Utnyttjandet av full euro-option under övergångsperioden var lågt.

Av erfarenheterna bland företagen i euroområdet kan man dra följande lärdomar:

- Omställningsarbetet underlättades om fullt stöd gavs från ledningen samt om det fanns en insikt om att förberedelserna berörde hela företagets verksamhet.
- För att undvika förvirring såväl inom företaget som bland kunder och leverantörer, var det viktigt att omställningsarbetet inom företagets olika verksamheter skedde enligt en gemensam tidplan.
- Specialister som arbetade med euroomställningen var i vissa fall hårt belastade. För att undvika onödiga kostnader var det därför lämpligt att i god tid planera omställningsarbetet och behovet av eventuella specialister.
- Det var även viktigt att i tid inventera exempelvis IT-systemen för att undersöka vilka anpassningar som behövde göras och vilka resurser som krävdes.

7. Förberedelserna och övergången i handeln

Eftersom en stor del av valutautbytet skedde i butikerna, spelade förberedelserna inom handeln en särskilt stor roll för den lyckade övergången till euron. Viktiga delar i omställningsarbetet, som ofta samordnades genom frivilliga överenskommelser, var förhandsdistribution av euro samt dubbel prismärkning. Rapporter från konsumentorganisationer tyder på att det förekom prishöjningar inom vissa sektorer i samband med omräkningen till euron. Sammanfattande statistik tyder dock på att överenskommelserna om prisstabilitet i allt väsentligt respekterades.

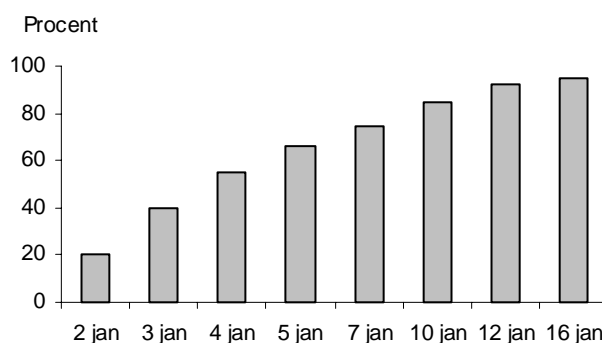
I praktiken var det först i samband med introduktionen av sedlar och mynt som den nya valutan blev verklighet för över 300 miljoner konsumenter i tolv EU-länder. En betydande del av utbytet skedde som förväntat i handeln, som därmed kom att spela en viktig roll för den framgångsrika eurointroduktionen.

I det här kapitlet beskrivs valutautbytet och förberedelserna inför detta i handeln. Kapitlet innehåller dessutom en beskrivning av hur priserna har påverkats av introduktionen av sedlar och mynt i euro och vilka åtgärder som vidtogs för att motverka prishöjningar i samband med omräkningen till euro.

7.1 Sedel- och myntutbytesperioden

7.1.1 Snabb övergång till euro

Introduktionen av sedlar och mynt i euro skedde snabbare än förväntat. Fyra dagar in på det nya året användes euron i genomsnitt i över hälften av alla kontantbetalningar i euroområdet och efter 2-3 veckor var valutautbytet i de flesta länder så gott som genomfört:

Källa: EU-kommissionen

En starkt bidragande orsak till det snabba förloppet var att utbytet i handeln fungerade väl. Konsumenterna gjorde slut på sina tillgångar i den nationella valutan då de handlade och fick, med vissa undantag, tillbaka växel i euro.

Det fanns dock variationer mellan euroländerna i hur snabbt euron ersatte den nationella valutan vid kontantbetalningar. Variationerna kan bl.a. förklaras av omfattningen av förhandsdistributionen till handeln, hur omställningen av bankoma-

ter genomfördes, allmänhetens beteende samt geografiska och demografiska förhållanden.³³

De stora affärskedjorna utgjorde under den första tiden av sedel- och myntutbytesperioden en av de huvudsakliga källorna för att förse allmänheten med euro och för att samla in de nationella valutorna. Det ställde stora krav på handeln, som skulle se till att tillräckliga mängder växel i euro fanns tillhanda i butikerna.

De mindre butikerna berördes naturligtvis också av eurointroduktionen, men delvis på ett annat sätt än de större affärskedjorna. En skillnad var att konsumenterna i betydligt mindre uträkning utnyttjade småbutikerna som "växlingskontor", vilket innebar betydande lättnader vad gäller transport och lagring av såväl nationell valuta som euro. Dessutom hade de ett mindre omfattande omställningsarbete av IT- och kassasystem, och kunde lättare använda provisoriska lösningar under sedel- och myntutbytesperioden.

7.1.2 Växelbrist samt flaskhalsar vid transport och lagring

Även om valutautbytet i handeln i stort sett förlöpte smidigt, uppstod i vissa fall störningar, främst i form av brist på växel i euro. Skälet till detta var bl.a. det faktum att valutautbytet skedde snabbare än förväntat. Allmänheten var ivrig att göra sig av med den nationella valutan, och använde i hög utsträckning butikerna som växlingskontor. I flera länder uppmanades kunderna att använda betalkort för att underlätta valutautbytet. Detta hade dock inga synbara effekter, utan andelen kortköp sjönk istället i många euroländer.³⁴ Brist på växel, hos framförallt mindre detaljister, uppstod i vissa länder också till följd av att euro inte förhandsdistribuerats i tillräcklig utsträckning.³⁵

I vissa butiker förekom köbildning under de första dagarna. Detta var dock ett mindre och snabbt övergående problem, och löstes i regel genom att extrapersonal inkallades.

Efterfrågan på kontanter i euro var således stor, och trycket på transport och lagring av sedlar och mynt var högt. I flera länder uppstod flaskhalsar i transportsystemet och det förekom exempel på att butiksägare själva fick ordna med transport av växelkassan. Bristen på växel i euro ledde till att handeln såg sig tvingad att vidta extraordinära åtgärder. Vissa butiker krävde t.ex. att köpen skulle uppgå till en viss andel av storleken på sedelvalören för att förhindra att allmänheten använde butikerna som växlingskontor. I andra fall tvingades man frångå principen att alltid ge växel i euro.

7.1.3 Omställningen av försäljningsautomater

Introduktionen av euron påverkade också all försäljning via automater. För att inte förlora pengar på omställningen av automaterna till euro, ville tillverkarna att

³³ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002

³⁴ Stormarknadskedjan Carrefour, som finns representerad i sex euroländer, beräknade t.ex. att andelen kontantköp steg med 25 procent under de första dagarna, och en av de större finska detaljhandelskedjorna uppgav att andelen kortbetalningar minskade från 30 till 20 procent under den första veckan.

³⁵ Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

denna skulle ligga i fas med användandet av den nya valutan. Det vore dessutom praktiskt omöjligt att ställa om alla automater från en dag till en annan. Man planerade därför en gradvis omställning av automaterna under sedel- och myntutbytesperioden.

Den snabba övergången till euron gjorde dock att tillverkarna av automater fick påskynda euroanpassningen. Efter två veckor hade 75 procent av automaterna anpassats till euron, och den 1 februari var andelen uppe i 90 procent. Den sista februari var omställningen slutförd i fem länder, och i de flesta euroländer hade fler än 9 av 10 automater anpassats.³⁶

7.2 Förberedelser

Valutautbytet krävde ett omfattande förberedelsearbete i detaljhandeln. Dels behövde detaljisterna se till att de hade tillräcklig kapacitet för att lagra såväl växel i euro som indragen nationell valuta. Dels måste kassasystemen anpassas och personalen utbildas för att klara hanteringen av dubbla valutor. Priserna måste dessutom under en period märkas i både euro och den nationella valutan. En annan viktig förberedelse var förhandsdistribution av den nya valutan. Flera butiker inkallade extrapersonal för att möta den ökade arbetsbelastningen under sedel- och myntutbytesperioden.

7.2.1 Utbildning

Med tanke på att en stor del av sedel- och myntutbytet genomfördes i detaljhandeln, var utbildning av personalen inför övergången särskilt viktig inom denna sektor. Utbildningen bestod dels i att lära sig att känna igen sedlarna och mynten samt deras säkerhetsdetaljer, dels i att rent praktiskt hantera dubbla valutor under sedel- och myntutbytesperioden.

7.2.2 Förhandsdistribution av euro till handeln

Målsättningen var att handeln under sedel- och myntutbytesperioden endast skulle ge tillbaka växel i euro efter den 1 januari 2002. De nationella valutorna skulle tas ur bruk när konsumenterna handlade med dem och direkt återföras till centralbankerna. För att möjliggöra detta kunde bankerna på förhand distribuera euro till handeln (Se avsnitt 5.3.1). Att på förhand få tillgång till euron underlättade även för personalen att lära sig att bekanta sig med den nya valutan.

Möjligheten till att på förhand få tillgång till euro blev dock i vissa länder mindre utnyttjad än planerat, framförallt bland mindre detaljister. Ett skäl var bl.a. strikta villkor med kännbara sanktioner om detaljisterna satte euron i cirkulation på förhand eller på annat sätt blev av med den nya valutan.

Förhandsdistributionen av euro gjorde att detaljhandelns valutaförvaring ökade inför sedel- och myntutbytet. Ett problem för detaljisterna var att maxbeloppet i valutaförsäkringen kunde komma att överstigas vid stora förhandsbeställningar av euro. Detaljhandlare kunde därför bli tvungna att skaffa en kompletterande försäkring – en kostnad som riskerade att dämpa förhandsdistributionen.

³⁶ EU-kommissionen. Euro Changeover Information Network, Analytical Report, baserad på information från den 14 och 21 januari, samt den 1 och 28 februari, 2002

För att möta detaljhandelns ökade försäkringsbehov inför valutautbytet slöt medlemmarna i The Irish Insurance Federation – de irländska försäkringsbolagens organisation – en överenskommelse om en temporär höjning av maxbeloppet i försäkringarna. Under en period fr.o.m. den 1 december 2001 t.o.m. den 15 januari 2002 utökades försäkringsskyddet till att gälla ett belopp fyra gånger över det vanliga (upp till en viss gräns). Höjningen innebar att även den förhandsdistribuerade valutan i de flesta fall täcktes av den normala försäkringen, något som kan ha gjort irländska detaljister mer benägna att på förhand förse sig med tillräckliga växelkassor i euro.

Till följd av nationella uppgörelser varierade tidpunkten för förhandsdistribution till handeln mellan euroländerna. I Tyskland, Luxemburg, Österrike, Spanien och Irland inleddes distribution av euro till handeln i början av september 2001 (i Spanien och Irland dock med vissa undantag), medan man i exempelvis Belgien, Frankrike, Portugal, Nederländerna och Finland väntade till början av december.

I de flesta länder kunde detaljisterna dessutom köpa särskilda "starter kits" (en standardiserad uppsättning mynt och sedlar i euro). Med hänsyn till folkmängden låg Nederländerna och Luxemburg i topp vad gäller antalet starter kits till handeln, med 1,6 miljoner respektive 50 000 starter kits. I absoluta tal tillhandahölls flest starter kits i Spanien (2 miljoner).

7.2.3 Frivilliga överenskommelser inom handeln

Inför introduktionen av sedlar och mynt i euro slöts överenskommelser på både europeisk och nationell nivå mellan handels- och konsumentorganisationer. Syftet var att underlätta övergången bland allmänheten och att klara ut ansvarsfördelningen mellan handeln, bankerna och konsumenterna. Genom överenskommelserna reglerades bl.a. frågan om prisneutralitet i samband med omräkning av priser till euro, samt formerna för dubbel prismärkning.

År 1998 ingick europeiska handels- och konsumentorganisationer en överenskommelse om en uppförandekod för information om euron. Överenskommelsen, vilken reviderades 2001, antogs även av motsvarande nationella organisationer i euroländerna.

I överenskommelsen fastslogs bl.a. att detaljhandeln skulle åta sig att:

- Följa tidigare överenskommelser (1998) om dubbel prismärkning
- Visa europriset tydligare än det nationella priset, t.ex. genom större typsnitt
- Strikt följa omräkningsreglerna och tillhandahålla hjälpmedel för konsumenterna att jämföra priser fram till och med juni 2002
- Fortsätta med den dubbla prismärkningen åtminstone under sedel- och myntutbytesperioden
- Inte utnyttja övergången till att höja priserna
- Visa hur betalningar kan genomföras och vilken omräkningskurs som använts

Konsumentorganisationerna åtog sig samtidigt bl.a. att:

- Bidra till att öka medvetenheten bland konsumenterna om euron
- Bidra till att sprida budskapet om överenskommelsen, märkt "Eurologo"
- Ta fram utbildningsmaterial för konsumenter, framförallt för grupper med särskilda behov

7.2.4 Dubbel prismärkning

Utöver det fysiska utbytet av nationella sedlar och mynt till euro hade detaljhandeln också en viktig roll för att informera allmänheten om eurons värde och underlätta för konsumenterna att vänja sig vid den nya valutan. Detta skedde bl.a. genom dubbel prismärkning. Den dubbla prismärkningen hade också till syfte att motverka prishöjningar, genom att möjliggöra för konsumenterna att kontrollera om priserna låg på en rimlig nivå.

Rekommendationer och riktlinjer för dubbel prismärkning

Frågan om hur dubbla prisangivelser skulle utformas behandlades av EU-kommissionen i flera rekommendationer.³⁷ Kommissionen rekommenderade att handeln skulle ange dubbla priser för vissa varor en tid innan sedel- och myntutbytesperioden och sedan gradvis öka den dubbla prismärkningen. Man ansåg det dock inte nödvändigt att gemensamt lagstifta om detta, utan uppmanade istället branschorganisationerna att utarbeta normer för god praxis.

Riktlinjer för dubbel prismärkning angavs i 1998 års överenskommelse mellan handels- och konsumentorganisationer (se faktarutan under avsnitt 7.2.3). Enligt denna var dubbel prismärkning frivillig under övergångsperioden 1999-2001. Handeln lovade dock att minst hälften av butikernas priser skulle stå i båda valutorna sommaren 2001.³⁸ I flera länder kompletterades överenskommelsen med nationella uppförandekoder.

Vissa länder valde att lagstifta om dubbel prismärkning. I Grekland var dubbla prisangivelser obligatoriskt fr.o.m. den 1 mars 2001 och i Österrike och Portugal fr.o.m. den 1 oktober 2001. I Österrike kritiserades lagstiftningen om dubbel prismärkning för att ha lett till betydande prishöjningar under sommaren 2001, dvs. innan lagen trädde i kraft.³⁹ Även i Belgien förekom lagstiftning om dubbel prismärkning, men endast under sedel- och myntutbytesperioden, dvs. från och med den 1 januari 2002.

Att dubbel prismärkning var befogad som konsumentservice bekräftades i flera undersökningar som genomfördes av EU-kommissionen. Enligt kommissionens Eurobarometer i juli 2001 trodde 47 procent av konsumenterna i euroområdet att de skulle ha svårigheter att komma ihåg priser i euro. 56 procent var rädda för att räkna fel och 41 procent var oroliga över att förstå räkningar i euro.⁴⁰

Tillämpning av dubbel prismärkning

I de flesta länder valde man att påbörja användandet av dubbel prismärkning redan under övergångsperioden (1999-2001). Efter den 1 januari 2002 tillämpades i regel dubbel prismärkning i detaljhandeln, i synnerhet av större detaljister.

³⁷ Se t.ex. (98/287/EG), (2000/C 303/05), (98/288/EG).

³⁸ The Euro Changeover: Retail's contribution, Eurocommerce, februari 2002.

³⁹ A First Comparative Review of Consumers' Reactions to the Introduction of Euro Notes and Coins as seen by a Panel of Consumers' Associations and Member States Authorities. European Commission, Health & Consumer Protection Directorate-General, februari 2002.

⁴⁰ Second Report on the introduction of the Euro, EU-kommissionen, 10 oktober 2001.

I Spanien beräknas att 85 procent av detaljhandelsföretagen tillämpade dubbel prismärkning under sedel- och myntutbytesperioden. I Frankrike uppskattades att 99 procent av stormarknaderna och 57 procent av de normala livsmedelsaffärerna redan i juli 2001 redovisade parallella priser. I Belgien började t.ex. stora delar av detaljhandeln, i synnerhet större dagligvarukedjor, på eget initiativ med dubbla priser under 2001, trots att det enligt lag inte var obligatoriskt förrän den 1 januari 2002.

I en undersökning av attityderna om euron bland konsumenterna i januari 2002, angav 77 procent att dubbel prismärkning under 2001 hjälpte dem att vänja sig vid den nya valutan.⁴¹

Övergången från dubbel prismärkning till europriser

I slutet av sedel- och myntutbytesperioden fanns det en oro över att upphörandet av den dubbla prismärkningen skulle leda till prishöjningar. Bakgrunden till detta var att prismedvetenheten i euro ännu inte var lika väl inarbetad som i nationell valuta. Mot den säkerhet som gavs av fortsatt dubbel prismärkning ställdes behovet av att få konsumenterna att så snart som möjligt mentalt ställa om till att tänka i euro, samt den kostnad det innebar att ange alla priser i två valutor. Det diskuteras vidare om man, istället för att fortsätta att ange parallella priser, kunde öka konsumenternas prismedvetenhet i euro genom att genomföra informationskampanjer.

I några länder hade man redan innan sedel- och myntutbytesperioden rekommenderat att dubbel prismärkning generellt skulle fortsätta åtminstone fram till juni 2002. I en undersökning av konsumenternas attityder om euron i januari 2002 var det dock endast en minoritet, 44 procent, som tyckte att den dubbla prismärkningen skulle fortsätta även efter valutautesbytesperioden, medan majoriteten, 54 procent, tyckte att det räckte med priser i euro.⁴²

7.3 Euroövergången och priserna

En viktig faktor för en framgångsrik övergång till euron var ett starkt förtroende bland konsumenterna. Ett potentiellt hot mot detta utgjorde farhågorna för att eurointroduktionen skulle medföra prishöjningar. Undersökningar under hösten 2001 visade att cirka 70 procent av konsumenterna var oroliga för prishöjningar.⁴³ Många detaljister hade då påbörjat den dubbla prismärkningen och på vissa håll förekom klagomål över att företagen passat på att höja de nationella priserna i syfte att kunna presentera jämna, eller psykologiska, belopp i euro.

Psykologiska priser

Ett problem med övergången till euron var att priser efter konvertering kunde bli olämpliga. Psykologiska priser är sådana som är särskilt kommersiellt lämpliga, exempelvis 99,90. Ett belopp som i den nationella valutan var psykologiskt riktigt,

⁴¹ Euro Barometer 121: Euro Attitudes in January 2002.

⁴² Ibid.

⁴³ Second Report on the introduction of the Euro, EU-Kommissionen, 10 oktober 2001, samt Flash Eurobarometer 115, Euro Attitudes (Wave 6) Euro Zone, Gallup Europe, November 2001.

kunde vid omräkning till euro bli både krångligt och mindre gångbart kommersiellt. Enligt regelverket för konvertering av belopp skulle de fasta omräkningskurserna användas och beloppet avrundas till närmaste cent. Det var dock oundvikligt att en viss anpassning av priserna skulle ske för att nå jämna och "psykologiska" priser. För att prisnivån i stort skulle vara oförändrad krävdes dock att sådana anpassningar skedde både nedåt och uppåt.

7.3.1 Åtgärder för att motverka prishöjningar

För att motverka eurorelaterade prishöjningar vidtogs åtgärder både på europeisk och på nationell nivå. I den överenskommelse som slöts 1998 (se faktaruta i avsnitt 7.2.3) mellan europeiska handels- och konsumentorganisationer ingick en klausul om att bibehålla prisstabilitet i samband med omräkningen till euro.⁴⁴ I de flesta länder kompletterades överenskommelsen med nationella avtal.

På flera håll vidtog även myndigheterna åtgärder för att stävja eventuella försök till prishöjningar, exempelvis genom kontroller av prismärkningen och upprättande av telefonlinjer dit allmänheten kunde framföra klagomål och synpunkter. Det förekom även frivilliga branschöverenskommelser om prisstopp under perioden kring sedel- och myntutbytet.

Ett system för prisövervakning inrättades vid det österrikiska näringsministeriet. Prisövervakningen skall ske under hela år 2002. Enligt den lag som utgör ramverket för systemet är prishöjningar "på grund av euron" inte tillåtna. En "EuroPreis-Kommission" inrättades i syfte att ta emot klagomål på misstänkta eurorelaterade prishöjningar. Avsikten är att kommissionen skall granska dessa och kontrollera uppgiften med det berörda företaget. I samtliga fall som hittills varit aktuella har företagen frivilligt åter sänkt priset.

7.3.2 Exempel på prisökningar, men också sänkta priser

Efter introduktionen av sedlar och mynt i euro rapporterade europeiska konsumentorganisationer om prishöjningar inom vissa kundnära sektorer, exempelvis frisörer, bagerier, parkering, restauranger och caféer samt biografer.⁴⁵ Genom sin kundnära natur och tydliga prissättning väckte dessa prishöjningar uppmärksamhet och protester bland konsumenterna. Det förekom även rapporter om höjda avgifter inom den offentliga sektorn.⁴⁶

Rapporterna om prishöjningar styrktes av resultatet av EU-kommissionens opinionsundersökning som utfördes under januari 2002. Enligt denna hade 67 procent av konsumenterna i euroområdet en känsla av att priserna oftast avrundats uppåt. Mest pessimistiska var konsumenterna i Tyskland och Frankrike (76 procent), följt av Nederländerna (72 procent) och Irland (71 procent).⁴⁷

⁴⁴ The Euro Changeover: Retail's contribution, EuroCommerce, feb 2002.

⁴⁵ The European Consumer's Organisation pressmeddelande 2002-02-27.

⁴⁶ A first comparative review of consumer's reactions to the introduction of euro notes and coins as seen by a panel of Consumer's Associations and Member States Authorities, European commission, Health & Consumer protection Directorate-General 2002.

⁴⁷ Flash 121, "Euro attitudes" in the euro zone, februari 2002.

Det förekom emellertid även fall av prissänkningar – exempelvis sänkte vissa större butikskedjor priserna i samband med eurointroduktionen.⁴⁸

I EU-kommissionens eurobarometer bland små och medelstora företag från januari 2002 uppgav cirka 60 procent av företagen att de konverterade priser neutralt. Närmare 8 procent uppgav att de hade avrundat uppåt, medan cirka 6 procent angav att de avrundat nedåt. Cirka 25 procent angav att de hade avrundat vissa priser uppåt och andra nedåt.⁴⁹

I en undersökning utförd bland 200 finska företag av Svenskt Näringsliv angav 93 procent att priserna på företagets produkter/tjänster förblev oförändrade med anledning av övergången till euro.⁵⁰

7.3.3 Små effekter på den generella prisnivån

Det är svårt att exakt bedöma engångseffekten av eurointroduktionen på inflationen. I Eurostats euroindikator för januari 2002 anges att prisnivån i euroländerna, mätt i harmoniserade konsumentpriser, steg med 0,5 procent mellan december 2001 och januari 2002. Enligt Eurostat kan 0,0-0,16 procentenheter av förändringen hänföras till av eurointroduktionen. Större delen av ökningen (0,34 procentenheter) berodde på faktorer som inte relateras till valutautbytet. Till exempel ökade priserna på frukt och grönsaker till följd av den ovanligt kalla vintern i Syd- och Mellaneuropa, energipriser steg och skatteförändringar höjde priset på exempelvis tobak. Vissa prisökningar kan dessutom hänföras till normala prisanpassningar vid ett årsskifte.⁵¹

7.4 Slutsatser och lärdomar av övergången i handeln

Sammantaget kan det, trots växelbrist och flaskhalsar i transportsystemen, konstateras att övergången till sedlar och mynt i euro inom handeln i stort sett förlöpte smidigt. De problem som uppstod kunde lösas relativt snabbt. Frekvensen av rån och försök till förfalskningar var inte högre än normalt. Effekten på prisnivån beräknas vara mycket liten. Att eurointroduktionen trots det stora trycket på handeln förlöpte väl, beror inte minst på det omfattande förberedelsearbetet, vilket inleddes flera år innan sedel- och myntutbytet.

Följande lärdomar kan dras av övergången i handeln:

- Förhandsdistribution av euro till detaljhandeln var avgörande för det snabba utbytet av sedlar och mynt, eftersom det möjliggjorde för handeln att ge växel i euro redan från första dagen.
- Regler kring förhandsdistributionen försvårade i vissa fall en effektiv förhandsdistribution. I vissa länder skapades dock finansiella incitament för att stimulera förhandsdistributionen.

⁴⁸ The Euro Changeover: Retail's contribution, EuroCommerce, feb 2002, samt rapport från Sveriges ambassad i Tyskland, 2002-01-09.

⁴⁹ Flash EFS 122 "SME and the Euro", januari 2002.

⁵⁰ Euroövergången i företagen. Svenskt Näringsliv, april 2002.

⁵¹ Eurostat, STAT/02/23.

- Förhandsdistributionen underlättade även för personalen att lära sig eurons utseende och säkerhetsdetaljer. Utbildning av butikspersonal var viktig för att underlätta den dubbla valutahanteringen.
- Sedel- och myntutbytet ställde stora krav på transport- och lagringsmöjligheter. I vissa fall var kraven större än resurserna.
- I flera fall avsattes extra personalresurser under sedel- och myntutbytesperioden för att undvika köbildning till följd av en längre kassahantering.
- Frivilliga överenskommelser visade sig vara en god metod för att samordna omställningsarbetet samt för att reglera frågor som berörde flera sektorer.

8. Förberedelserna och övergången i den offentliga sektorn

Övergången inom den offentliga sektorn var överlag framgångsrik. Före introduktionen av sedlar och mynt fanns en oro för att myndigheter på lokal nivå inte var tillräckligt förberedda. Inga allvarliga störningar rapporterades dock. Den framgångsrika övergången kan till stora delar hänföras till ett noggrant förberedelsearbete, som genomgående var omfattande och tidskrävande. Ministerier och myndigheter på central, regional och lokal nivå genomförde förberedelser och anpassningar av regelverk och IT-system. Dessutom hade den offentliga sektorn en samordnande och stödjande roll för övergången i hela samhället.

I följande kapitel beskrivs introduktionen av euron i den offentliga sektorn. Inledningsvis redogörs för hur arbetet planerades och organiserades. Därefter behandlas i tur och ordning anpassningar av regelverk, principer för beloppshantering och historiska data, den offentliga sektorns servicenivå, anpassningen av IT-system, ekonomistyrningsfrågor samt information och utbildning inom den offentliga sektorn.

8.1 Planering och organisering av euroövergången

8.1.1 Organisering av arbetet

Förberedelsearbetet inom den offentliga sektorn hölls vanligen ihop av finansministerierna. I många fall koordinerades arbetet i en arbetsgrupp för offentlig sektor⁵² med representanter från ministerier och myndigheter på regional och lokal nivå. Interministeriella arbetsgrupper bildades i vissa länder. Ansvaret för frågor rörande lagstiftning låg i regel på arbetsgrupperna för offentlig sektor.

På Irland ansvarade SCOT (Single Currency Officers Team) för euroförberedelserna i offentlig sektor inklusive lagstiftningsfrågor. SCOT var placerad inom den centrala myndigheten för övergången (ECBI) och beslutade om riktlinjer för 15 ministerier med berörda myndigheter och ett hundratal lokala myndigheter (se avsnitt 4.1).

Förberedelserna inom den centrala statliga förvaltningen och kommunala sektorn i Frankrike genomfördes under överinseende av en särskild interministeriell grupp (Mission Interministérielle de Préparation des Administrations Publiques). En särskild förutsättning för planeringen var det stora antalet kommuner i Frankrike (cirka 35 000).

⁵² I exempelvis den finska arbetsgruppen för offentlig sektor ingick Arbetsministeriet, Finansministeriet, Finlands Bank, Finlands Kommunförbund, Folkpensionsanstalten, Försvarsministeriet, Jord- och skogsbruksministeriet, Justitieministeriet, Kyrkostyrelsen, Miljöministeriet, Pensionsskyddscentralen, Skattestyrelsen, Social- och hälsovårdsministeriet, Statistikcentralen, Statskontoret, Statsrådets kansli, Trafikministeriet, Tullstyrelsen, Undervisningsministeriet, Utrikesministeriet, Ålands landskapsstyrelse.

Varje ministerium, myndighet och kommun hade en egen organisation för genomförandet. Arbetet på ministerier och myndigheter organiserades i stort sett som på nationell nivå, dvs. med en central samordning kombinerat med ett linjeansvar för själva genomförandet. Det var vanligt att någon ur den samordnande funktionen vid enskilda ministerier eller myndigheter deltog i den nationella arbetsgruppen för offentlig sektor.

De flesta myndigheter valde att organisera sitt europrojekt så att alla verksamhetsgrenar var representerade. Ansvaret för genomförandet av euroanpassningsarbetet inom respektive område lades på dem som normalt ansvarar för verksamheten. I flera länder poängterades att en övergång till euro var en fråga för hela verksamheten och inte bara för IT-avdelningen. För att driva ett sådant arbete krävdes normalt ett tydligt och starkt stöd från den högsta ledningen, bl.a. i form av tidiga strategiska beslut.

Det kan konstateras att graden av förberedelser i regel varierade mellan olika kommuner. Generellt sett var "euroaktiviteten" mer omfattande ju större kommunen var. Även vid kommunerna låg vanligtvis ansvaret för genomförandet på lokal nivå, med Kommunförbund eller motsvarande organisation som samordnande organ.

8.1.2 Styrning och uppföljning av arbetet

Ministerier och myndigheter

Finansministerierna lade olika stor vikt vid att styra och följa upp förberedelsearbetet i den offentliga sektorn. Generellt sett var uppföljningen av centrala myndigheter bättre än på lokal nivå. Den varierande graden av styrning och uppföljning har bland annat sin förklaring i hur arbetet organiserades samt i vilka traditioner och regler som finns när det gäller styrning inom den offentliga sektorn.

I syfte att säkerställa att den offentliga sektorn i Nederländerna genomförde tillräckliga förberedelser inför den slutliga övergången år 2002 fastställdes ett antal milstolpar i det nederländska förberedelsearbetet. Dessa skulle vara genomförda vid vissa tider och av samtliga ministerier och myndigheter:

1. Inventering	Klart senast 1/1 1999
2. Planering och analys	Klart senast 1/7 1999
3. Genomförande	Klart senast 1/1 2001
4. Tester	Klart senast 1/7 2001
5. Genomförande och konvertering	Klart senast 1/1 2002

Efter hand tillämpades samma milstolpar, med något annorlunda tidsangivelser, även för kommunerna.

Varje ministerium, myndighet och kommun följdes sedan upp halvårsvis. Med hjälp av färger visades hur väl de låg till i förhållande till planerna (s.k. Traffic Light Schedule). Bedömningarna offentliggjordes genom rapportering till regeringen och parlamentet i syfte att sätta press på de som inte hade gjort tillräckliga förberedelser. I Nederländerna ansågs denna modell ha varit framgångsrik.

I Finland var graden av decentralisering mycket hög och förekomsten av central styrning och uppföljning liten. En utgångspunkt för euroarbetet var att inte flytta

ansvaret för olika arbetsuppgifter från den lokala nivån. Den centrala nivån skulle endast ha en koordinerande roll. Någon uppföljning motsvarande den som gjordes i Nederländerna ingick inte i den finländska modellen.

Kommuner

Det fanns under hösten 2001 en viss osäkerhet kring hur väl förberedda lokala myndigheter var inför introduktionen av sedlar och mynt. Ländernas centrala eurosamordnare hade generellt sett små möjligheter att styra kommunernas förberedelsearbete. I huvudsak tycks arbetet med kommunerna ha koncentrerats till att försöka uppmuntra dem till att vidta nödvändiga förberedelser genom att hjälpa och stödja dem.

Finansministeriet i Nederländerna skickade regelbundet ut ett frågeformulär till alla kommuner i syfte att följa upp hur de låg till i förberedelsearbetet. De bästa kommunerna ingick i en grupp som skulle förmedla sina erfarenheter till övriga kommuner. De kommuner som bedömdes ligga sämst till med förberedelsearbetet hamnade på en svart lista som offentliggjordes. Dessa kommuner erbjöds hjälp från det centrala europeiska projektet.

Finska kommunförbundet tog fram en rad råd och rekommendationer, bl.a. gav de inför övergången ut en handbok för kommunernas omställningsarbete. Kommunförbundet skickade även en skrivelse till alla kommundirektörer med en uppmaning om att starta ett europeiskt projekt.

8.2 Det praktiska lagändringsarbetet

Utöver de lagstiftningsändringar som tidigare nämnts i avsnitt 3.2, genomfördes ett omfattande arbete inom den offentliga sektorn för att konvertera lagar som innehöll belopp i nationell valuta. Ändringar i lagstiftningen genomfördes antingen genom att flera lagändringar samlades i en eller flera samlingslagar, eller genom att varje lag ändrades för sig. Arbetet med regelförändringar var i många av länderna tidskrävande och pågick under i stort sett hela övergångsperioden.

I de flesta länder tillsattes en särskild arbetsgrupp med ansvar för att koordinera konverteringen av lagstiftningen. Samtliga ministerier var normalt representerade i gruppen. Varje ministerium ansvarade för inventeringen av lagarna inom sitt område och för att ta fram förslag till nödvändiga ändringar.

Flera länder valde att i första hand konvertera nationella belopp i lagstiftningen till euro direkt enligt omräkningsreglerna i euroförordningen.⁵³ Eftersom förordningen säger att ett nationellt belopp i lagstiftningen refererar till ett nytt belopp i euro var det dock inte nödvändigt att alla lagändringar var färdiga till den 1 januari 2002. I en del länder fanns det efter sedel- och myntutbytet lagar som ännu inte hade ändrats till euro.

⁵³ Rådets förordning nr. 1103/97 (se avsnitt 3.1).

8.3 Principer för beloppshantering

8.3.1 Omräknings- och avrundningsprinciper

Regler för omräkning av belopp från nationell valuta till euro anges i rådets förordning 1103/97. Förordningen var utgångspunkten för länderna när de utarbetade riktlinjer för omräkning och avrundning av eurobelopp. I början trodde många att EU-bestämmelserna skulle vara heltäckande. Efterhand upptäcktes dock att omräkningen av de nationella beloppen var mer komplicerad än man först trodde.

Huvudregeln enligt förordningen var att omräkning skulle ske enligt s.k. teknisk konvertering. Vid omräkning blev emellertid beloppen ofta ojämna och bedömdes som svårtillgängliga för allmänheten. Därför är många belopp i lagstiftningen uttryckta i jämna heltal, framför allt när det gäller schablonbelopp, tröskelvärden och avgifter. För att de nya eurobeloppen skulle bli jämna gjordes därför vissa undantag från regeln om teknisk konvertering. Ett sätt var att lagstifta om nya jämna belopp.

En viktig princip var att medborgarna inte skulle förlora på övergången till den nya valutan. De flesta länder tillämpade därför principen att avrunda belopp till medborgarnas fördel. En del länder beslöt dock att avrundningarna skulle vara kostnadsneutrala, vilket innebär att man antingen avrundade ett belopp i euro till närmaste cent eller att staten "bjöd" på några cent på ett område som "hämtades in" på något annat område.

Inför övergångsperioden antog skatt- och tullstyrelsen i Nederländerna en princip som sa att euron skulle avrundas aritmetiskt till heltal på samma sätt som tidigare varit gällande för den nederländska guildern, dvs. uppåt eller nedåt till hela euro. Det innebär i praktiken att deklaranten kunde förlora några cent genom att deklarera i euro istället för i guilders. Argumentet för denna princip var att det stod deklaranten fritt att deklarera i euro eller guilders under övergångsperioden och att deklaranten fick lov att acceptera eventuella avrundningsskillnader.

I den offentliga sektorn i Tyskland skedde omräkning från mark till euro till förmån för medborgarna. Avgifter och skatter avrundades nedåt och bidrag och transfereringar uppåt. Kostnaden för detta beräknas till knappt 360 miljoner euro årligen.

8.3.2 Användning av decimaler

Decimalanvändning i lagstiftningen och IT-systemen skiljer sig åt mellan länderna. Några länder valde att införa belopp med decimaler medan andra även fortsättningsvis håller sig till heltal. Vilken väg som valdes berodde bl.a. på om belopp med decimaler sedan tidigare hade funnits i lagstiftningen och kunde hanteras i IT-systemen. En viktig faktor var även vilka principbeslut som togs på central nivå angående tolkningen av regelverket för eurons införande och politikernas ställningstagande till avrundning av belopp.

På Irland var frågan om decimaler inte någon stor fråga. På grund av värdet av det irländska pundet användes redan tidigare decimaler i IT-systemen.

I Österrike bestämdes att belopp generellt skulle innehålla decimaler. Avrundning av belopp till hela euro kunde dock få förekomma om ett införande av decimaler skulle ställa krav på mycket stora investeringar i IT-systemen.

I Nederländerna varierar användningen av decimaler mellan olika IT-system beroende på om systemen sedan tidigare innehöll decimaler eller ej. Vid kommunikationen med skattebetalarna används exempelvis inte decimaler, eftersom kostnaderna för att införa decimaler ansågs vara för höga.

Finland bestämde sig tidigt för att införa decimaler i IT-systemen t.ex. inom beskattning och socialförsäkring. Beskattningsbar inkomst fastställs t.ex. med en cents noggrannhet.

Flera länder hade inte tidigare redovisat decimaler i de statsanställdas löner. Vid omräkningen av lönerna till euro uppstod avrundningsproblem bl.a. på grund av kollektivavtal. För att alla parter skulle bli nöjda bestämde sig därför flera länder för att införa decimaler i de statsanställdas löner. I något fall infördes fler än två decimaler i syfte att uppnå tillräckligt hög noggrannhet.

8.3.3 Avrundningsdifferenser och toleransnivåer

Till följd av avrundning i samband med omräkning uppstod i vissa fall differenser mellan belopp i nationell valuta och euro. Flera länder fastställde toleransnivåer vid omräkning och avrundningar av belopp. Syftet var bl.a. att förhindra överklaganden till följd av dessa avrundningsdifferenser.

I ett av euroländerna uppstod ett oväntat problem vid hanteringen av avrundningsdifferenser i samband med elektroniska utbetalningar av arbetslöshetsersättning i euro. Konsekvensen blev att hälften av de arbetslösa fick 35-50 cent mindre i ersättning per månad under slutet av 2001. Det visade sig att man hade använt för få decimaler vid omräkningen till euro av dagersättningen. När de konverterade dagersättningarna summerades i slutet av månaden upptäcktes felet i avrundningsdifferenserna. Även om den aktuella summan var obetydlig fick händelsen ett stort symbolvärde.

I den interna redovisningen i berörda företag och organisationer hanterades avrundningsdifferenser genom att de överfördes till ett separat valutakursdifferenskonto.

8.3.4 Schablonbelopp och gränsvärden

I de flesta länder fastställdes inga generella principer för omräkning och avrundning av schablonbelopp och gränsvärden, förutom den att medborgarna inte fick förlora på omräkningen och avrundningen. Istället gick man igenom belopp för belopp och tog fram nya värden i euro. I denna genomgång valde många länder att avrunda beloppen för gränsvärden och schablonbelopp till hela euro.

8.3.5 Priser och avgifter

De nationella samordningsgrupperna uppmanade offentlig sektor att använda sig av neutral omräkning av priser och avgifter. Det ansågs viktigt att den offentliga sektorn föregick med gott exempel och inte höjde priserna i samband med övergången till euro. Neutral prisanpassning tycks ha respekterats i de flesta fall.

I flera länder förekom dock fall av prishöjningar inom den offentliga sektorn, bl.a. vad gäller avgifter för parkering, kollektivtrafik och porto. I ett land försökte man motverka detta genom att ge ut ett instruktionsblad med goda exempel på hur konverterade belopp inom den offentliga sektorn kunde avrundas.

8.4 Principer för historiska data

De flesta länder lade fast generella principer för hanteringen av historiska data. En viktig princip var att originalbeloppet skulle kunna härledas i efterhand. Utgångspunkten var oftast att historiska data endast skulle konverteras vid behov. I vissa fall konverterades t.ex. historiska data inom socialförsäkrings- och pensionssystemen. Vissa organisationer valde också att konvertera historiska data ur statistik- och redovisningssynpunkt.

I de statliga ekonomi- och personaladministrativa systemen på Irland konverterades data tre år tillbaka i tiden. Det ansågs nödvändigt för att kunna beräkna den aktuella pensionen, eftersom de senaste tre årens löner utgör grunden för pensionsberäkning.

I det franska socialförsäkringssystemet var principen för historiska data att franc alltid användes före 2002, därefter euro. Ingen konvertering genomfördes och inga manuella omräkningar gjordes.

Vad gäller redovisningssystemen visade det sig att konvertering av historiska data i vissa fall var nödvändig på grund av systemets/applikationens konstruktion. För att kunna göra jämförelser var det önskvärt att årsredovisningarna kunde visas i euro ett antal år tillbaka i tiden. Denna konvertering kunde ske antingen manuellt eller i systemet.

8.5 Service i euro under övergångsperioden

8.5.1 Full euro-option

För att möjliggöra en successiv omställning till euro i samhället erbjöds företag och i viss utsträckning allmänheten möjlighet att i sina kontakter med den offentliga sektorn använda sig av euro redan under övergångsperioden, s.k. full euro-option.

Full euro-option innebar i de flesta länder att skattedeklarationer, mervärdesskatteredovisning och sociala avgifter för juridiska personer kunde lämnas i nationell valuta eller i euro. I flera länder kunde även fysiska personer deklarerera i euro redan från starten av övergångsperioden. Tulldeklarationer kunde i de flesta länder lämnas i nationell valuta eller i euro av såväl fysiska som juridiska personer. Som en konsekvens därav kunde även statistikuppgifter lämnas i euro.

I ett land intogs en mer restriktiv hållning när det gällde att ge service i euro – endast skattebetalningar kunde där göras i båda valutorna under övergångsperioden. Principen var istället att "inte störa" allmänheten för mycket under övergångsperioden.

Full euro-option ställde krav på IT-system som kunde hantera omräkningar mellan euro och nationell valutaenhet samt ta hand om avrundningsdifferenserna. Bankerna var här till stor hjälp eftersom de kunde stå för omräkning av betalningar.

Möjligheten till full euro-option för vissa tjänster erbjöds i alla länder från den 1 januari 1999. Det innebar att de myndigheter som skulle tillhandahålla denna service behövde vara klara med euroanpassningen av vissa system till övergångsperiodens början. En positiv konsekvens av detta var att euroanpassningsarbetet kom igång i ett tidigt skede. Myndigheterna upplevde också att det var positivt för deras bild utåt att tillmötesgå företagens önskemål om full euro-option under övergångsperioden.

Generellt sett utnyttjades emellertid full euro-option i mycket liten utsträckning. Det var framförallt de riktigt stora företagen som gick över till euro i början av 1999 och utnyttjade möjligheten att deklarerat och betala skatt i euro. (Se avsnitt 6.3)

8.5.2 Övrig tillhandahållen service i euro

Inom offentlig sektor intogs generellt sett en positiv inställning till att ge service i euro under övergångsperioden. Bland annat för att vänja allmänheten vid den nya valutan började flera länder successivt att införa euron under övergångsperioden. I vissa länder fick t.ex. anställda i den statliga sektorn lönebesked i dubbla valutor under en period före den slutliga övergången och det förekom att socialförsäkringar betalades ut i euro under hösten 2001. Inom vissa offentliga verksamheter började man också att ta emot fakturor och fakturera i euro redan under övergångsperioden.

8.6 Anpassning av IT-system

8.6.1 Anpassningsstrategi

Eftersom den statliga sektorn i euroländerna hade åtagit sig att erbjuda full euro-option under övergångsperioden måste väsentliga delar av IT-systemen, framför allt hos tull-, skatte- och statistikmyndigheterna, vara anpassade till den 1 januari 1999. För övriga delar av statsförvaltningen gällde i första hand att omställningen skulle vara avslutad till den 1 januari 2002.

Generellt sett anpassades IT-systemen i offentlig sektor genom modifiering av befintliga system. Vad gäller standardsystem skedde ibland uppgradering till en ny version.

I flera länder fanns centrala riktlinjer för anpassning av IT-system i den offentliga sektorn. I riktlinjerna lyftes strategiska frågor fram och alternativa lösningar presenterades. I vissa länder var riktlinjerna mycket detaljerade och innehöll vägledning för konvertering av program, gränssnitt m.m. De offentliga riktlinjerna kom även att användas av företag.

På Irland infördes ett nytt statligt personaladministrativt system i anslutning till övergången till euro. Enligt planerna skulle införandet vara klart i god tid före den slutliga övergången till euro. Förseningar i införandet medförde emellertid att tiden blev mycket knapp inför euroövergången. Själva övergången till euro var inget stort problem utan problemet var införandet av det nya systemet.

Skal eller parallella system

Flera länder använde s.k. skalsystem för att kunna tillhandahålla full euro-option under övergångsperioden. Ett skalsystem innebär att ingående och utgående belopp kan räknas om från euro till nationell valutaenhet och vice versa. När det gäller de egenutvecklade verksamhetssystemen tycks skalsystem ha varit en lösning som fungerade tillfredställande.

Alternativet till skalsystem var att utnyttja olika typer av parallella system. Parallella system användes i det fall det var svårt att skapa en generell skallösning som passade alla system och där alternativet skulle ha varit att bygga ett skal för varje system.

Reformstopp

I regel utlystes inget *generellt* reformstopp med anledning av euroövergången. För flertalet myndigheter innebar dock euroomställningen i praktiken ett reformstopp, eftersom en betydande del av resurserna koncentrerades till euroomställningen.

I Finland ville man införa ett nytt pensionssystem under övergångsperioden, men den ansvariga myndigheten sa nej. Även tullstyrelsen hade planer på att bygga nya system, men fick avbryta det arbetet. Det nya förtullningssystemet blev därför inte klart i tid och importdeklarationerna måste hanteras i jämna euro eftersom det gamla systemet inte hanterar decimaler.

Socialförsäkringsmyndigheten i Nederländerna ansökte om reformstopp. Resultatet blev att man inte beslutade om några stora förändringar.

8.6.2 Gränssnitt

Anpassningen av gränssnitt, dvs. kontaktytan mellan olika IT-system, var ett område som krävde stora insatser och ett omfattande koordineringsarbete. Inom den offentliga sektorn finns många system som kommunicerar med varandra, både internt och externt. Det gäller exempelvis gränssnitt mellan bidragssystem, banker och system för inkomstuppgifter. För att systemen skulle kunna kommunicera med varandra var det viktigt att genomlysas alla olika gränssnitt och koordinera arbetet med andra intressenters anpassningsarbete.

Att testa interna och externa gränssnitt var ett tidsödande arbete. Omställningen till euro underlättades när det fanns avtal som bl.a. reglerade ansvaret för, och innehållet i, gränssnitten.

8.6.3 Dual display

Under övergångsperioden var det ofta viktigt att belopp kunde visas på skärmbilder i båda valutorna. Det var särskilt viktigt i de fall då full eurooption erbjöds. Funktionen måste även finnas efter den 1 januari 2002 vid behandling av äldre ärenden. För att tillgodose behoven av "dual display" krävs ofta någon form av skallösning.

På skatte- och tullstyrelserna i Finland visades endast ett valutaslag i taget på skärmen. Beloppen kunde dock konverteras och genom en knapptryckning visades bägge valutaslagen på skärmen.

I Nederländerna infördes dual display i alla skatte- och tullsystemen och funktionen kunde aktiveras genom en knapptryckning. Valutakodmarkering fanns med i alla skärmbilder.

8.6.4 Tester

Att testa IT-system visade sig vara ett mycket viktigt men tidsödande arbete – flera länder redovisade testtider på upp till ett år. I något fall hanns inte testarbetet med under övergångsperioden, utan fick slutföras under 2002.

8.6.5 Slutlig konvertering

Efter att tester av anpassningarna utförts genomfördes själva konverteringen av data. Konverteringen tycks normalt inte ha tagit särskilt lång tid, från några timmar till ett par dagar. Däremot krävdes stora förberedelser för ett lyckat genomförande. Vid större myndigheter fick man räkna med ett driftstopp på cirka tre dagar eller mer. Oftast genomfördes konverteringarna i samband med helger för att minska det antal arbetsdagar som IT-systemen inte kunde användas.

I det belgiska skattesystemet konverterades all data från 1993 och framåt. Konverteringen tog två dagar att genomföra. Socialförsäkringssystemet konverterades i sin helhet, utom pensionsdelen, och driftsstoppet varade mellan 21-31 december 2001.

Det tog tre arbetsdagar och en helg att konvertera alla system på skattestyrelsen i Finland. Cirka 50 personer var involverade i slutkonverteringen.

8.7 Anpassning av blanketter

Inom den offentliga sektorn finns normalt ett stort antal pappers- eller databaserade blanketter som innehåller belopps- och valutauppgifter. Många uppgav att anpassningen av blanketter var krävande och tog lång tid. En del blanketter skulle vara klara till början av övergångsperioden för att tillgodose dem som t.ex. ville deklarerat i euro.

Länderna hanterade blankettutformningen på olika sätt. En del använde sig av olika färger för att markera vilka blanketter som avsåg euro och vilka som avsåg nationell valutaenhet. I Nederländerna var dock alla skatteblanketter valutaneutrala under övergångsperioden. En kryssmarkering i en ruta angav att beloppsuppgifterna avsåg euro. I efterhand fann man att hanteringen skulle ha underlättats om en tilläggs-text funnits på blanketterna som klargjorde att beloppsuppgifterna antogs vara i guilder om inte kryssmarkering gjorts. Inför taxeringen 2002 utformades därför blanketten på det sättet.

Privatpersoner i Finland kan vid 2002 års taxering deklarerat i både euro och mark, dvs. valutaslagen får blandas. Dubbla beloppsfält har därför införts på deklara-tionsblanketten för privatpersoner. Eftersom skattedatabasen arbetar i mark också under 2002 är det skattehandläggarens ansvar att i förekommande fall konvertera euro till mark och manuellt registrera beloppen i systemet.

På Riksförsäkringsverkets motsvarighet i Tyskland pekade man på att blankettframställningen måste planeras i god tid. Det kan vara svårt att få tid för tryckning av de nya blanketterna eftersom tryckerierna kan vara fullbokade.

8.8 Ekonomistyrning

8.8.1 Redovisning och normering

Inför övergången behövde riktlinjer utformas för att hanteringen av avrundningsdifferenser, kursvinster och kursförluster i redovisningen. Inom statsredovisningen behövde bl.a. överföring av ingående balanser och kravet på överensstämmelse med utgående balans ses över.

Konverteringen av Finlands statsredovisning gjordes på lägsta nivå vilket ansågs viktigt för att inte förlora i detaljeringsgrad. Exempelvis gjordes överföringen i mark på generell nivå (i Sverige motsvarande s-kodnivå inom statsredovisningen) och därefter konverterades beloppen. Eventuella avrundningsdifferenser hanterades som en justering av ingående balans på ett underkonto.

8.8.2 Omläggning av budget och statsredovisning

Euroländerna behöll sina statsbudgetar i nationell valuta t.o.m. 2001. Under övergångsperioden var dock vissa delar i euro, och i upplysningssyfte angavs även vissa tabeller och sammanfattande belopp i euro.

De flesta ministerier och myndigheter i euroländerna behöll också sin interna redovisning i nationell valuta under hela övergångsperioden.

8.8.3 Omläggning av ekonomi- och personaladministrativa system

I flera länder hade de nationella samordningsgrupperna en aktiv roll när det gällde att säkerställa att leverantörerna av ekonomi- och personaladministrativa system hade euroanpassat systemen. I ett land kontaktades exempelvis samtliga leverantörer för att gå igenom vilka euroanpassningar som behövde genomföras. Ansvaret för anpassningen av de egna systemen låg dock i regel på varje ministerium, myndighet eller kommun.

I ett par länder uppgavs att staten eller myndigheten har avtal med leverantörerna som täcker kostnader för förändringar i systemen till följd av lagändringar. I vissa fall ansåg dock leverantörerna att euroanpassningen inte rymdes inom avtalet och ville därför inte stå för dessa kostnader.

Vad gäller ekonomisystem har det visat sig att parallella system – ett för 2001 och ett för 2002 – fungerar bra. Med denna lösning kan det gamla räkenskapsåret avslutats i det ena systemet och det nya påbörjas i det andra systemet. När det gamla året avslutats konverteras de utgående balanserna och läggs över i det nya årets system.

I de finska myndigheternas ekonomisystem var euron gångbar från den 1 januari 1999. Tidpunkten för myndigheternas konvertering kunde förläggas under hela övergångsperioden. Myndigheterna kunde välja att göra en enkel konvertering efter det sista bokslutet efter övergångsperiodens slut eller köra två parallella miljöer för bokföring i finska mark och euro under ett till två år fram till övergångsperiodens slut. 20 procent av myndigheterna valde att konvertera efter bokslutet 2001 och 80 procent valde att använda parallella system med en längre konverteringsperiod.

I Finland upplevde man dock att de personaladministrativa systemen var svårare att konvertera än de ekonomiadministrativa. När det gäller omställning av de personaladministrativa systemen var det inte alltid tekniken som innebar problem utan snarare själva omräkningen av lönerna till euro.

8.9 Information och utbildning

Ministerier och myndigheter hade ansvar för information och utbildning i euro-frågor såväl internt som externt inom sitt verksamhetsområde. Genom att omfattande informationsinsatser genomfördes på nationell nivå i alla länder minskade behovet av att organisera egna informations- och utbildningsaktiviteter.

Det betonades att det är viktigt att information ges vid rätt tidpunkt – varken för tidigt eller för sent.

8.9.1 Utbildning av personal

Utbildningsinsatserna för den egna personalen var ofta blygsamma. På flera ställen uppgavs att någon särskild utbildning inte ordnades. Ofta vävdes euroinformation in i redan befintliga och planerade kurser och utbildningar. På en myndighet utbildades "ambassadörer" som sedan fick i uppgift att sköta utbildningen av den övriga personalen.

Vid tullstyrelsen i Finland genomfördes utbildning för den personal som hanterar sedlar och mynt och de som hanterar något av beskattningssystemen. Finska kommunförbundet ordnade ett stort antal halvdagsutbildningar för kommunerna, med start redan år 1998.

Finansministeriet i Nederländerna samordnade en kunskapspool bestående av personer som ställde upp som föreläsare vid behov. Poolen arrangerade under genomförandeperioden cirka 10 000 föreläsningar.

8.9.2 Intern och extern information

Personalen inom den offentliga sektorn fick i regel löpande information om omställningsarbetet. Den gällde dels omställningsarbetet i stort, dels hur de olika verksamheterna berördes. I personaltidningar, nyhetsbrev och på intranätet spreds uppdaterade övergångsplaner och annan information, och i ett land startades en euro-helpdesk för personalen.

Myndigheternas externa information fungerade i praktiken som ett komplement till den generella information som gavs ut från centralt håll. Ofta hänvisade och refererade man till den centrala informationen. Extern information spreds bl.a. genom nyhetsbrev, tidningar och broschyrer, Internet samt genom myndigheternas telefonservice.

Skatteförvaltningen på Irland tog fram en övergångsplan som skickades till alla hushåll. Planen innehöll bl.a. en tidtabell för när olika tjänster skulle förändras och hur avrundning inom skatteområdet skulle gå till. På den sista mervärdesdeklarationen i pund, som skickades ut 2001, fanns information om att nästa deklaration skulle vara i euro.

(För vidare läsning om informationsinsatser, se kapitel 9)

8.10 Resurser

8.10.1 Vilka områden var mest resurskrävande?

IT-anpassningar var det mest resurskrävande delen av arbetet i fråga om tid, personal och kostnader. Bland annat krävde anpassningen av interna och externa gränssnitt ett omfattande koordineringsarbete. IT-anpassningarna utfördes huvudsakligen med egna resurser men även en del externa resurser användes. I och med övergången till euro uppstod många nya problem som skulle lösas. Analys- och förbättringsarbetet tog därför tid.

Lagstiftningsarbetet uppges också ha varit resurskrävande. Inventering av lagstiftningen vid ministerierna tog flera månader i anspråk. Därefter skulle förändringar föreslås och beslut fattas i parlamenten. Några länder hade ännu inte avslutat arbetet i början av 2002.

Att anpassa blanketter och rapporter m.m. innebar också ett tidsödande arbete.

Resursinsatserna ser olika ut i olika organisationer och det var svårt att få fram exakta uppgifter om kostnaderna för omställningsarbetet. En del myndigheter uppgav att omställningen till euro krävde en väsentligt större resursinsats än millennieanpassningen, andra tvärtom. Ett sätt reducera kostnaderna uppgavs vara att hålla omställningsperioden så kort och koncentrerad som möjligt.

8.10.2 Trånga sektorer

Många myndigheter och företag ställde om till euron under slutet av övergångsperioden. Under denna tid utgjorde därför IT-konsulter i viss utsträckning en trång sektor. I ett land försökte systemleverantörerna att sprida övergången bland sina kunder genom att erbjuda lägre servicekostnader om en annan tidpunkt för konvertering än årsskiftet valdes. I ett annat uppmanades vissa delar av den offentliga sektorn att gå över till euro innan årsskiftet 2001/2002 i syfte att sprida övergångstillfällena.

Specialistkompetens var en bristvara vid många myndigheter. Det förekom ofta att samma personal som arbetade med euroanpassningarna samtidigt skulle utföra underhållsarbete eller vidareutveckla andra system.

Flera myndigheter påpekade bristen på resurser, eller det faktum att europrojektet måste konkurrera om samma resurser med myndighetens löpande systemutvecklingsarbete.

8.11 Slutsatser och lärdomar av övergången i den offentliga sektorn

Sammanfattningsvis gick övergången i den offentliga sektorn bra. I flera länder hanns dock inte allt arbete med i tid. Exempelvis var inte alla lagar omskrivna och en del anpassningar av IT-system kvarstod efter årsskiftet 2001/2002. Inom vissa områden kom man också igång sent med det konkreta systemförändringsarbetet.

Följande lärdomar kan dras av omställningen i den offentliga sektorn:

- En övergång till euron var ett omfattande projekt som berörde många verksamhetsområden inom en myndighet eller kommun. De mest omfat-

tande anpassningarna inom offentlig sektor gällde lagstiftning och IT-system.

- Övergången till euron var en strategisk fråga och därmed en fråga för ledningen. Ledningens totala stöd och engagemang var en central faktor för att införandet i en organisation skulle bli framgångsrikt. Det var viktigt att strategiska beslut fattades tidigt i omställningsarbetet.
- Särskild uppföljning eller organisering var i vissa fall lämplig för att se till att omställningsarbetet kom igång på alla nivåer inom den offentliga sektorn.
- Specialister, inom exempelvis IT, kunde vara hårt belastade under övergångsperioden. Det var därför vara lämpligt att i tid avtala om specialist/konsult hjälp samt att sprida omställningen inom olika myndigheter över tiden.
- Det var viktigt att allmänhetens förtroende för euroövergången upprätthölls. Införandet av euron skulle därför, generellt sett, inte innebära nackdelar för allmänheten i samband med konverteringar av t.ex. priser, avgifter, bidrag och transfereringar.

9. Informationsinsatser om euron

Inför övergången bedrevs ett omfattande informationsarbete av euroländernas myndigheter, EU-kommissionen, ECB och privata aktörer. Informationen riktades till olika målgrupper som exempelvis allmänheten, företag samt grupper med särskilda behov. Informationsinsatserna var sannolikt en viktig orsak till att kunskaperna om euron vid tiden för sedel- och myntutbytet i allmänhet var goda och, mer allmänt, att övergången fungerade väl.

Även om införandet av euron i elektronisk form hade skett 1999, var det introduktionen av sedlar och mynt den 1 januari 2002 som innebar den stora omställningen för allmänheten. För att utbytet rent praktiskt skulle fungera smidigt var det viktigt att alla medborgare hade goda kunskaper om hur introduktionen av sedlar och mynt skulle gå till.

I det här kapitlet beskrivs dels de allmänna informationskampanjer som genomfördes, dels de initiativ som togs för att nå grupper med särskilda behov. Dessutom redogörs för medborgarnas medvetenhet och kunskaper inför introduktionen av sedlar och mynt i euro.

9.1 Informationsaktiviteter

9.1.1 Informationsstrategi

Informationsinsatserna koncentrerades dels till tiden runt den 1 januari 1999, då euron blev den gemensamma valutan för de deltagande länderna, dels till den 1 januari 2002, då sedlar och mynt i euro infördes.

Övergångsperioden 1999-2001

Under de första två åren av övergångsperioden koncentrerades informationsinsatserna till små och medelstora företag. Strategin i de flesta länder var att skapa medvetenhet om de förändringar som euron medförde på områden som IT, finansiella och strategiska frågor, skatter, juridiska aspekter och kommunikation. Under slutet av övergångsperioden övergick företagsinformationen mer till att handla om dubbel prismärkning samt personalens kunskaper om euron.

Informationsstrategi 2001

Under 2001 intensifierades informationsinsatserna gentemot allmänheten. I början av året gällde informationen främst:

- Regler för omräkning och avrundning
- Värdet av euron
- Dubbel prismärkning
- Att förklara att sedel- och myntutbytet endast innebar en nominell (och inte en värdemässig) förändring
- Att informera om att omräkning av bankkonton, pensioner, kontrakt, räkningar etc. till euro skulle ske automatiskt

Under det sista kvartalet inför årsskiftet 2001/2002 handlade informationen också om:

- Säkerhetsaspekter av euron
- Tidplan för inväxling av den nationella valutan
- Övrig information om sedel- och myntutbytesperioden

De flesta länder hade en slogan som användes i informations- kampanjen. Några exempel ges nedan:

Nederländerna

"De euro wordt van ons allemaal"

Spanien

"Euro, empieza a contar con el"

Belgien

"Bientôt l'euro remplace le franc"

Irland

"Think euro - the change is in your pocket"

Kommunikationsmedel

Viktiga kanaler för informationsspridning utgjordes av informationskampanjer på TV och radio, annonsering i tidningar och tidskrifter samt annonsering utomhus. Erfarenheten från euroländerna visar att man kan nå de flesta målgrupper genom TV och radio. Utöver annonskampanjerna togs även ett omfattande skriftligt material fram. Materialet kunde beställas via telefon, fax och webbplats. I vissa länder skickades informationsbroschyrer ut till alla hushåll.

Praktiska hjälpmedel

Introduktionen av euron ställde stora krav på medborgarna. Det gällde att lära sig att känna igen de nya sedlarna och mynten och att utveckla en känsla för värdet av euron. Det senare underlättades knappast av de ojämna sexsiffriga omräkningstalen, vilka gjorde att konvertering mellan de nationella valutorna och euron ofta var tämligen besvärlig. För att underlätta övergången till den nya valutan utvecklades en rad praktiska hjälpmedel. I tabellen nedan ges exempel på hjälpmedel för att underlätta övergången till euron.

Praktiska hjälpmedel:

- Elektroniska valutakonverterare
- Omräkningstabeller – från euro till den nationella valutan och vice versa
- Blad med europriserna för en normal varukorg för att underlätta inläringen av hur mycket de vardagliga varorna kostar i euro
- Leksakspengar i euro – kunde t.ex. användas i sällskapsspel för att lära sig att känna igen den nya valutan, eller för att öva sig i att handla med euro
- Särskilda spel för att lära sig euromynten och -sedlarna

9.1.2 Aktörer för informationsspridning

Huvudaktörer i informationsarbetet var EU-kommissionen, ECB och de olika ländernas myndigheter. Information spreds även av privata aktörer såsom intresseorganisationer och företag.

EU-kommissionen

EU-kommissionen spelade, med stöd från Europaparlamentet, en stor roll i informationsarbetet. För det första koordinerade kommissionen ett informationsnätverk bestående av ECB och nationella eurokoordinatörer. Nätverket, som upprättades 1998, samlades omkring fyra gånger per år i syfte att utbyta erfarenheter mellan länderna. För det andra delfinansierades medlemsstaternas informationskampanjer av kommissionen. För det tredje utarbetade kommissionen eget informationsmaterial för små och medelstora företag, allmänheten och grupper med särskilda behov.

Europeiska centralbanken

ECB bedrev också informationskampanjer i samband med euroövergången. En av dessa inleddes i september 2001 och genomfördes genom de nationella centralbankerna och i samarbete med finansministerierna i euroländerna. ECB:s slogan var *Euron vår valuta*. Målet med kampanjen var att invånarna i euroområdet skulle lära sig att känna igen sedlar och mynt i euro samt säkerhetsdetaljerna på dessa. Kampanjen bestod av TV-reklam, tryckt reklam, en informationsbroschyr samt en tävling för barn. ECB:s TV-reklam sändes mer än 11 000 gånger. Kampanjen stöddes också av PR- och pressaktiviteter. Under kampanjen distribuerades 200 miljoner foldrar till euroländerna samt till de centraleuropeiska länderna.

Medlemsstaterna

Medlemsstaterna stod för den största delen av informationen om euron och i de flesta länder ansvarade finansministerierna för informationskampanjerna. I kampanjerna användes flera kanaler för att sprida information: informationsfoldrar till hushållen, bibliotek och andra offentliga lokaler, webbplatser och annonsering i dagspress och etermedia. I regel fanns också telefonlinjer dit allmänheten kunde ringa och ställa frågor om euron.

Finansministerierna hade också ofta en samordnande roll i informationsarbetet bland intresseorganisationer och andra aktörer. I vissa länder upprättades en särskild myndighet eller arbetsgrupper för att leda och samordna informationsarbetet.

Även bland de nationella centralbankerna genomfördes informationssatsningar om euron.

Intresseorganisationer och privata aktörer

Intresseorganisationer och privata aktörer bedrev också informationskampanjer riktade till sina medlemmar. I de flesta euroländerna koordinerade finansministerierna dessa, bl.a. genom att regelbundna anordna möten med alla intresseorganisationer.

I Nederländerna upprättades en arbetsgrupp för informationsfrågor, "Public Information Forum", under det nationella forumet (se avsnitt 4.1) för övergången till euron. I denna samordnades informationsarbetet med berörda intresseorgani-

sationer. Under arbetsgruppen upprättades ett stort antal undergrupper för målgrupper som exempelvis små och medelstora företag, äldre och synskadade. I undergrupperna ingick representanter från olika intresseorganisationer.

9.1.3 Målgrupper och aktiviteter

Eftersom introduktionen av euron påverkade samhällets alla sektorer, måste informationsmaterialet anpassas till flera olika målgrupper: allmänheten, företag, myndigheter etc.

Allmänheten

Målgruppen allmänheten definierades som alla medborgare i samhället. Eftersom yngre nåddes i samband med aktiviteter mot skolor, riktades informationen till allmänheten i huvudsak till personer över 16 år. En speciell undergrupp utgjordes av människor med särskilda behov, till exempel synskadade, handikappade, äldre, invandrare och hemlösa (se vidare under avsnitt 9.2).

Exempel på informationsmaterial för allmänheten:

- Broschyr med allmän information om övergången
- Vanliga frågor och svar om euron
- Webbplatser
- Valutaomräknare
- Broschyr om hur sedlar och mynt i euro ser ut
- Informationsfolder om hur omräkning mellan valutorna sker

Distribution

De viktigaste distributionskanalerna för informationsmaterial till allmänheten var beställningar via telefon, fax och webbplats. Andra vägar att sprida informationen var via postkontor, bank och bibliotek.

Aktiviteter

Vissa medlemsstater lade särskild vikt vid att sprida information via direktkontakt med medborgarna. Detta gjordes genom mobila utställningar, exempelvis i form av informationsbussar, tåg och tält. Det var också vanligt att utbilda s.k. förtroendepersoner för att personligen sprida information vidare.

På Irland färdigställdes en eurolastbil för att genomföra en rullande informationskampanj – en "Euro Roadshow". Under maj-december 2001 besökte lastbilen, som innehöll informationsmaterial i form av posters, video- och dataprogram, orter runt om på Irland. Genom att annonsera i lokalpressen inför varje besök, samt om möjligt samordna besöken med lokala festivaler, uppnåddes ett stort antal besökare.

I Österrike genomfördes en liknande informationskampanj med hjälp av ett "euro-tåg".

Små och medelstora företag

Målgruppen små och medelstora företag definieras som företag med upp till 200 anställda. För små och medelstora företag var banker, revisorer, IT-specialister och handelskammare viktiga informationskällor.

Exempel på material för små och medelstora företag:

- Eurochecklista för företag
- Olika broschyrer för SME:s i olika sektorer
- Informationspaket för detaljhandeln
- Valutaomräknare
- Folder om skatter och euro
- Nyhetsblad

Distributionskanaler

Företagsmaterialet distribuerades dels via direktutskick, dels via olika näringslivsorganisationer samt exempelvis revisorer, banker, handelskammare och postkontor.

Aktiviteter

En rad olika informationsaktiviteter genomfördes för små och medelstora företag. I Österrike anordnades exempelvis informationsevenemang i samarbete med handelskammaren. Dessa bestod i att man gjorde företagsbesök och höll föredrag om euron. Under 1999/2000 handlade det huvudsakligen om att göra företagsledningen medveten om euron, medan föredragen senare inriktades allt mer på praktiska eurofrågor.

Myndigheter

Även myndigheter behövde informeras om eurons införande. Det var särskilt viktigt att se till att informationen nådde ner till lokala nivåer av förvaltningen. I ett antal länder fanns det därför särskilda arbetsgrupper för att informera lokala och regionala myndigheter.

Exempel på material för myndigheter och kommuner:

- Eurochecklista för kommuner och offentliga sektor
- Handledning för kommuner
- Informationsmaterial om IT omställningen
- Nyhetsblad

Distribution

Materialet distribuerades dels direkt till berörda instanser, dels via intresseorganisationer.

Skolor och ungdomar

Målgruppen skolor och ungdomar omfattades i många länder av ungdomar från 12 år och uppåt. Gruppen hade en viktig funktion som förmedlare av information vidare till föräldrar och andra anhöriga.

Exempel på material för ungdomar:

- En tidning med konkret och praktisk information
- Cd-rom där man själv kan studera övergången
- Diverse spel
- Olika informationspaket för lärare

Distribution

Distributionen av materialet gjordes genom ett direktutskick till lärare och skolor.

9.1.4 Undersökningar och utvärdering

Alla euroländer genomförde regelbundet undersökningar för att utvärdera informationskampanjerna och för att mäta kunskapsnivån bland allmänhet och företag. Med hjälp av resultatet av undersökningar kunde man anpassa informationskampanjerna till den rådande kunskapsnivån. Även EU-kommissionen genomförde regelbundet undersökningar av hur företag och allmänhet låg till i informationsarbetet (se vidare under avsnitt 9.3).

9.2 Stöd till grupper med särskilda behov

I en rekommendation från EU-kommissionen den 11 oktober 2000 uppmanades medlemsstaterna att i sitt informationsarbete göra särskilda ansträngningar för att nå grupper med särskilda behov.⁵⁴ Dessa grupper identifierades som äldre, invandrare, ekonomiskt och socialt utsatta samt personer med fysiska eller mentala handikapp.

9.2.1 Stort behov av riktad information

Att behovet av riktad information till dessa grupper var stort visades av EU-kommissionens undersökningar. En undersökning bland äldre samt ekonomiskt och socialt utsatta visade t.ex. att många var oroliga över:⁵⁵

- Eurons värde och stabilitet
- Kostnaden för eurointroduktionen
- Att den gemensamma valutan skulle leda till att t.ex. löner, pensioner och socialbidrag harmoniserades nedåt
- Att eurointroduktionen skulle påverka landet och/eller dess ekonomi negativt
- Att införandet av euron skulle leda till ökade sociala klyftor
- Att göra praktiska misstag i samband med sedel- och myntutbytet, såsom att räkna fel, ha för lite växel, ta miste på eurovalörerna eller bli lurad

I undersökningen identifierades osäkerhet om vad övergången till euron egentligen innebar som den största källan till rädsla och oro. Liknande resultat gavs i en studie från 1999 av blindas och synskadades inställning till euron.⁵⁶

⁵⁴ Rekommendation från EU-kommissionen om hur de ekonomiska aktörernas förberedelser inför övergången till euron kan underlättas (2000/C 303/05).

⁵⁵ Qualitative Study on the Euro and Sensitive Population Segments of Elderly and of Socio-Economically Vulnerable People, European Commission, DG X – DG XXIV, July 1999.

⁵⁶ Handling the euro with ease and confidence : the needs of visually impaired people, EBU Euro Group, Brussels, September 1999.

9.2.2 Aktörer för informations-spridning

EU-kommissionen

För att sprida information bland grupper med särskilda behov startade EU-kommissionen informationsprogrammet "Euron, den enkla vägen" ("The Euro made easy"), vilket bestod av en rad delprojekt. Projekten genomfördes av ett nätverk av 35 000 volontärer från icke-statliga organisationer med anknytning till målgrupperna: personer med ekonomiska eller sociala problem, äldre, syn- eller hörselskadade, förståndshandikappade eller analfabeter. Kommissionen utarbetade informations- och utbildningsmaterialet som användes i projekten.

Medlemsstaterna

Det fanns även nationella informationsprojekt som vände sig till grupper med särskilda behov. I flera av dessa tog man hjälp av särskilda yrkesgrupper för att sprida information och öka förtroendet för euron.

I Portugal och Grekland anlätades kyrkan, medan man i Frankrike tog hjälp av socialassistenter, apotekare, läkare, hemhjälppersonal. Modellen användes även i Tyskland.

På Irland bildade Euro Changeover Board of Ireland en särskild enhet för att identifiera grupper med särskilda behov inför eurointroduktionen, samt för att diskutera vilka informationsinsatser som skulle göras för att nå dessa. I enheten ingick företrädare för organisationer för handikappade, äldre, arbetslösa, landsbygden och för berörda departement. Under vägledning av enhetens rekommendationer utförde ECBI informationsinsatser för grupper med särskilda behov. En rad hjälpmedel för träning och inläring utformades och distribuerades till de berörda grupperna, och ett program utvecklades för att sprida information genom frivilligorganisationer.

9.2.3 Praktiska hjälpmedel och informationsmaterial

Praktiska hjälpmedel och informationsmaterial för grupper med särskilda behov utformades i regel i samarbete med intresseorganisationer för de berörda grupperna. Behoven skilde sig naturligt mellan olika grupper. I tabellen nedan ges exempel på hjälpmedel och informationsmaterial för olika grupper med särskilda behov.

Blinda och synskadade:

- Talkassetter eller information i punktskrift
- Omräkningstabeller i stor stil
- Talande valutakonverterare

Döva och hörselskadade:

- Informationsprogram med textremsa eller med teckenspråk
- För personer med inläringssvårigheter:
- Speciella läroböcker och Cd-rom om euron
- Ämnesguider för undervisning om euron i grundskolan
- Lättlästa broschyrer

Personer med läs- och/eller siffersvårigheter:

- Lättlästa broschyrer samt material för lärare

Flyktingar och invandrare:

- Informationsbroschyrer på flera språk

9.3 Allmänhetens kunskaper om eurointroduktionen

För att sedel- och myntutbytet skulle gå smidigt var det avgörande att allmänheten hade kunskap om de huvudsakliga praktiska aspekterna av introduktionen av euron:

- Datumet för introduktionen av sedlar och mynt i euro
- Längden på sedel- och myntutbytesperioden
- Värdet av euron – dvs. att använda omräkningstalet mellan den nationella valutan och euron

För att kontrollera eurokunskaperna hos konsumenterna i euroområdet genomförde EU-kommissionen flera undersökningar. Dessa var viktiga instrument för att ta reda på om de informationskampanjer som genomfördes var effektiva, eller om ytterligare informationsinsatser behövdes.

9.3.1 Kunskaperna under 2001

En av EU-kommissionens undersökningar speglar läget i september 2001. Enligt undersökningen hade de flesta (78 procent) av medborgarna i euroområdet kunskap om datumet för introduktionen av sedlar och mynt, och 82 procent kunde ange det ungefärliga omräkningstalet (inom marginalen +/- 5 eurocent).⁵⁷

Kommissionens undersökningar visar vidare att det fanns en viss oro och osäkerhet inför införandet av sedlar och mynt i euro. Under våren 2001 trodde exempelvis närmare hälften (47 procent) av konsumenterna i euroområdet att de skulle ha svårigheter att komma ihåg priser i euro, drygt hälften (56 procent) var rädda för att göra fel vid huvudräkning.⁵⁸ Det fanns också en osäkerhet om sedel- och myntutbytesperiodens längd.

Under hösten 2001 genomfördes informationskampanjer för att förbättra kunskaperna bland befolkningen i euroområdet. Dessa intensifierades ju närmre dagen för introduktionen av sedlar och mynt i euro kom.

I november hade kunskaperna om eurointroduktionen förbättrats något. Av invånarna i euroområdet kunde 86 procent ge besked om datumet för introduktionen av sedlar och mynt i euro, och 85 procent kunde ange det ungefärliga omräkningstalet. 16 procent visste dock inte att euron skulle komma att accepteras som betalningsmedel i alla euroländer.⁵⁹

9.3.2 Kunskaperna under sedel- och myntutbytet

De intensiva informationssatsningarna i slutet av 2001 resulterade i att de flesta vid tidpunkten för valutautbytet verkar ha varit väl förberedda för euron. Detta visas

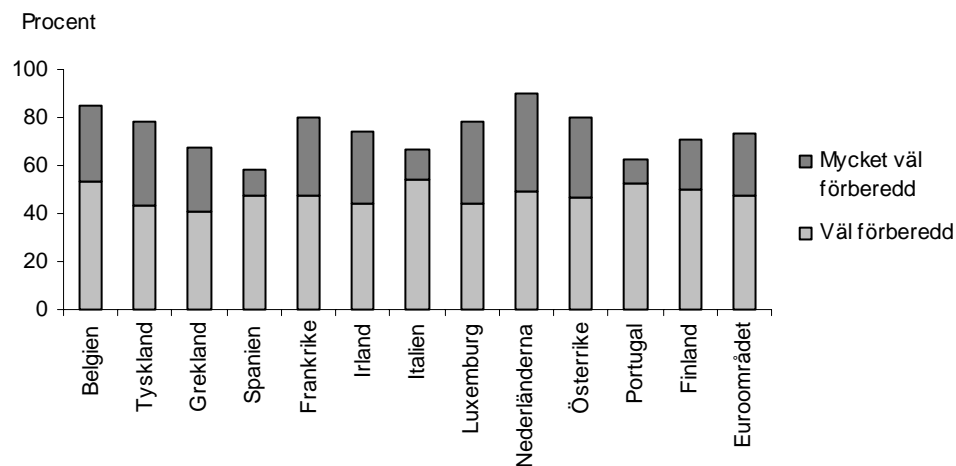
⁵⁷ Flash Eurobarometer 98/4 "Euro Attitudes (wave 4) – Euro Zone", september 2001.

⁵⁸ Eurobarometer 55.2 "Europeans and the Euro", juli 2001.

⁵⁹ Flash Eurobarometer 115 "Euro attitudes (wave 6) - Euro Zone", november 2001.

av en undersökning som genomfördes på uppdrag av EU-kommissionen i slutet av januari 2002. I undersökningen intervjuades runt 500 personer i varje euroland om hur de upplevde införandet av euron.⁶⁰

I vilken utsträckning kände du dig förberedd inför eurointroduktionen?

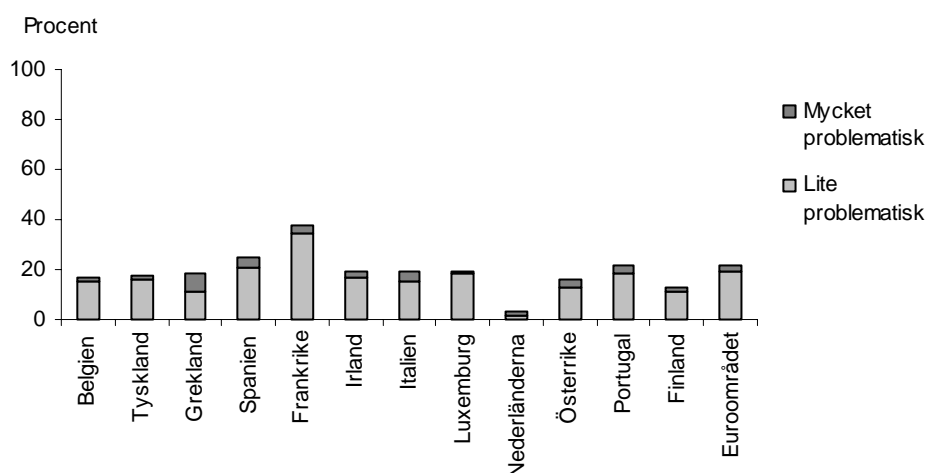
Källa: Flash EFS 121 "Euro Attitudes(1) – Euro In", februari 2002

Enligt undersökningen kände sig en bred majoritet (74 procent) av allmänheten i euroområdet väl eller mycket väl förberedd inför eurointroduktionen. Andelen som anser sig ha varit väl eller mycket väl förberedd är högre bland av egna företagare och arbetsgivare (81 procent) än bland arbetare (76 procent) och icke sys-selsatta (66 procent). De flesta (88 procent) av de tillfrågade kände sig också väl informerade om euron.

För att ta reda på hur allmänheten uppfattade introduktionen av euron ställdes frågan om huruvida eurointroduktionen vid tiden för undersökningen upplevdes som problematisk.

⁶⁰ Flash Eurobarometer 121 "Euro Attitudes (1) – Euro In", februari 2002.

Hur problematisk är eurointroduktionen för dig?

Källa: Flash EFS 121 "Euro Attitudes(1) – Euro In", februari 2002

Som diagrammet visar tyckte endast en minoritet i slutet av januari 2002 att introduktionen av euron var problematisk. I de flesta länder ligger andelen mellan 10 och 20 procent, och genomsnittet i euroområdet är 22 procent. Nederländerna utmärker sig som det land som har lägst andel, 3 procent. Den låga siffran för Nederländerna kan möjligen bero på den korta sedel- och myntutbytesperiod som tillämpades där, vilken innebar att själva övergången till euron vid tiden för undersökningen redan var i det närmaste genomförd. Mest problematiskt uppfattades eurointroduktionen i Frankrike.

De allra flesta uppgav att de inte hade några problem vare sig att känna igen (93 procent) eller att hantera (91 procent) eurosedlarna. Siffrorna är lägre för euromynten, även om de flesta inte heller uppgav sig ha några problem med att igenkänning (57 procent) eller hantering (66 procent) av mynten. Att problemen för majoriteten av konsumenterna verkar ha varit relativt begränsade, styrks av att majoriteten (77 procent) inte förändrade sina köpvanor i samband med eurointroduktionen. Det var dock, i slutet av januari, fortfarande vanligare att tänka i den nationella valutan än i euro (45 procent jämfört med 35 procent).

Att det tar tid för konsumenterna att mentalt helt övergå till euron bekräftas av Europeiska konsumentorganisationer, vilka rapporterar att konsumenter upplevde svårigheter att förstå och memorera priser och värdet av euron.⁶¹ Denna omställningsprocess kommer sannolikt att ta tid.⁶²

9.4 Slutsatser och lärdomar av informationsarbetet

Sammanfattningsvis genomfördes intensiva informationsinsatser inför övergången till euron. Flera aktörer – ECB, de nationella centralbankerna, EU-kommissionen, medlemsländernas myndigheter, intresseorganisationer och företag – deltog i informationsarbetet och olika målgrupper identifierades. Stora insatser gjordes för

⁶¹ A first comparative review of consumer's reactions to the introduction of euro notes and coins as seen by a panel of Consumer's Associations and Member States Authorities, European Commission, Health & Consumer protection Directorate-General 2002.

⁶² Practical Issues Arising from the Euro: May 2002.

att nå grupper med särskilda behov. Undersökningar av kunskaperna om euron vid tiden för sedel- och myntutbytet tyder på att informationsinsatserna gav gott resultat. Majoriteten av invånarna i euroländerna uppgav sig ha varit väl förberedda och informerade inför övergången.

Följande lärdomar kan dras av euroländernas informationsarbete:

- Genom att samordna informationsinsatserna med intresseorganisationer och företag kunde de göras mer effektiva.
- Informationsinsatser som genomfördes då eurofrågan var mest aktuell, tycks ha varit mest framgångsrika.
- Vid framtagande av informationsmaterial och praktiska hjälpmedel var det bra att samarbeta med intresseorganisationer för målgruppen.
- Att involvera personer eller yrkesgrupper som åtnjuter starkt förtroende i informationsarbetet var en bra metod för att sprida information bland grupper som inte nås av de reguljära informationskampanjerna.

Bilaga 1 Ordlista

Avrundningsdifferenser	Den differens som uppstår vid avrundning efter konvertering av belopp mellan de nationella valutorna och euro.
Eurofunktionalitet	Systemets förmåga att fungera i euro.
Euroländer	De länder som deltar i valutaunionen, d.v.s. Finland, Irland, Tyskland, Österrike, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Frankrike, Portugal, Italien, Spanien och Grekland.
Full euro-option	Möjligheten för företag (och i viss mån även privatpersoner) att under övergångsperioden använda euro i kontakten med myndigheterna, exempelvis för skattedeklarationer och sociala avgifter.
Gränssnitt	Kontaktytan mellan IT-system.
Gränsvärden	Max- och minimibelopp i lagstiftning och regelverk.
Historiska data	Beloppsuppgifter som finns lagrade i nationell valuta när man går över till att lagra uppgifter i euro.
Kontraktskontinuitet	Principen att kontrakt som skrivits i nationell valuta automatiskt fortsätter att gälla i euro.
Konvertering	Omräkning av belopp mellan olika valutor.
Ledtider	De tider som krävs för förberedelser inför en euroövergång.
Nationell valuta	Betecknar euroländernas "gamla" valutor.
Omräkningskurs	Den fasta kurs som används för omräkning mellan de nationella valutorna och euro.
Schablonbelopp	Belopp i lagstiftning och regelverk som för enkelhetens skull är satta till jämna tal, exempelvis ersättningsnivåer eller skatteavdrag.
Sedel- och myntutbytesperiod	Den period då de nationella valutorna och euron används parallellt, för de flesta nuvarande euroländer 1 januari – 28 februari, 2002.
Skalsystem	Ett verktyg för omräkning mellan valutor i IT-system.
Triangulering	Under övergångsperioden skulle omräkning mellan två nationella valutor ske genom triangulering, d.v.s. genom omräkning via euro.
Övergångsperiod	Perioden mellan introduktionen av euron som elektronisk valuta och införandet av sedlar och mynt. För nuvarande euroländer varade övergångsperioden mellan 1 januari, 1999 – 31 december, 2001.

Bilaga 2 Webbssidor om euron

Europeiska unionens institutioner

EU (EU-kommissionen)	www.europa.eu.int/euro
Europaparlamentet	www.europarl.eu.int/euro
Ekonomi och Finans	www.europa.eu.int/comm/economy_finance/index_en.htm
Europeiska centralbanken	www.euro.ecb.int

Nationella officiella webbsidor:

Belgien	www.euro.fgov.be
Tyskland	www.bundesfinanzministerium.de
Grekland	www.mof-glk.gr
Spanien	www.euro.mineco.es
Frankrike	www.euro.gouv.fr
Irland	www.euro.ie
Italien	www.tesoro.it
Luxemburg	www.etat.lu/FI/
Nederländerna	www.euro.nl
Österrike	www.euro.gv.at
Portugal	www.infoeuro.pt
Finland	www.euro.fi/svenska/
Danmark	www.fm.dk
Storbritannien	www.euro.gov.uk

De nationella centralbankernas webbsidor:

Belgien	www.bnb.be
Tyskland	www.bundesbank.de
Grekland	www.bankofgreece.gr
Spanien	www.bde.es
Frankrike	www.banque-france.fr
Irland	www.centralbank.ie
Italien	www.bancaditalia.it
Luxemburg	www.bcl.lu
Nederländerna	www.dnb.nl
Österrike	www.oenb.co.at
Portugal	www.bportugal.pt
Finland	www.bof.fi
Danmark	www.nationalbanken.dk
Storbritannien	www.bankofengland.co.uk

Europeiska organisationer:

Fédération des Experts Comptables Européens (FEE)	www.euro.fee.be
EuroCommerce	www.eurocommerce.be
Eurochambres	www.eurochambres.be
European Banking Federation	www.fbe.be
European Institute of Public Administration (EIPA)	www.eipa.nl

Svenska webbsidor

Regeringskansliets euroinformation	www.regeringen.se/euro
Sveriges riksbank	www.riksbanken.se
Statskontoret	www.statskontoret.se/euro
Euro Info Centre (EIC)	www.euroinfo.se
Näringslivets eurofakta	www.eurofakta.se
SMELINK	www.smelink.se/eu

